

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ Ε' • ΤΕΥΧΟΣ 49 • ΜΑΪΟΣ 1982 • ΙΓΙΑΡ 5742

וַיֵּקֶם בְּרֹאשׁוֹ הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב בְּמִסְכָּה הָהִיא וַיִּחַלֵּם וְהִנֵּה שָׁלֹשׁ מַעֲבָדֵי אֲרֶזְיָה וַיֵּאָשְׁרוּ מֵאֵיץ הַשְׂבוּיִמִּית וְהִנֵּה מַלְאָכֵי ח' עֲלִידִים וַיִּיחַדְּם בְּזֶה ה' וַיֹּצֵא עֲלֵיהֶם (בְּרֵאשִׁית י"ב י')

וַיִּחַלֵּם וְהִנֵּה שָׁלֹשׁ מַעֲבָדֵי אֲרֶזְיָה וַיֵּאָשְׁרוּ מֵאֵיץ הַשְׂבוּיִמִּית

«Καὶ εἶδεν ἐνύπνιον καὶ ἰδοὺ, κλίμαξ ἑστηριγμένη εἰς τὴν γῆν, τῆς ὁποίας ἡ κορυφή ἐφῆθανεν εἰς τὸν οὐρανόν· καὶ ἰ-

‘Όταν οί πολλοί άδιαφοροϋν για τά όσα οί λίγοι πράττουν

« ‘Αδικεῖ πολλὰκις οὐ μόνον ὁ ποιῶν ἀλλὰ καί ὁ
μὴ ποιῶν ».

Μάρκος Αὐρήλιος

« ‘Εγκληματίας δὲν εἶναι μόνον αὐτὸς ποῦ δια-
πράττει τὸ ἐγκλημα, ἀλλὰ κι αὐτὸς ποῦ τὸ ὑπο-
θάλλει, καθὼς κι αὐτὸς ποῦ δὲν τὸ ἀποτρέ-
πει... »

Βίκτωρ Οὐγκώ

ΣΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΑΥΤΟ δημοσιεύονται, ἐκτός τῶν ἄλλων ὑψηλοῦ περιεχομέ-
νου ἄρθρων, δύο κείμενα ποῦ χρειάζεται νά τύχουν τῆς ἰδιαίτερας προσοχῆς
τῶν φίλων ποῦ μᾶς διαβάζουν. Τό ἓνα κείμενο εἶναι ἡ διαμαρτυρία τοῦ Κεν-
τρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου γιά τήν ἄδιαφορία καί τήν ἀδράνεια ποῦ
σημειώθηκε ἀπό πλευρᾶς ἐπισήμων ἀρχῶν γιά τίς θλιβερές ἀντισημιτικές
ἐκδηλώσεις στόν ἀγῶνα Παναθηναϊκοῦ — Μακαμπῆ. Τό ἄλλο εἶναι ἓνα κεί-
μενο τοῦ Καρδινάλιου Φρ. Καΐνιχ, Ἀρχιεπισκόπου Βιέννης, γιά τόν Χριστια-
νικό Ἀντισημιτισμό.

ΤΑ ΔΥΟ ΑΥΤΑ κείμενα συμπληρώνουν, κατά ἓνα τρόπο, τό ἓνα τό ἄλλο.
Παρόλον ὅτι ἡ ἀντιμετώπισης τοῦ ὀξυτάτου θέματος τοῦ ἀντισημιτισμοῦ γί-
νεται ἀπό διαφορετικές ὀπτικές γωνίες καί κάτω ἀπό διαφορετικό πρίσμα,
καί τά δύο ἄρθρα συγκλίνουν πρὸς τόν αὐτό σκοπό: νά ἐξαλείψουν κάτι ποῦ
θεωρεῖται σάν στίγμα γιά τήν ἀνθρωπότητα, νά κλείσουν πληγές.

Ο ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ ὑπῆρξε πάντα μιά πληγή γιά τήν ἀνθρωπότητα.
Ἦταν πληγή γιατί ἐνῶ ξεκινούσε μέ καθαρή πρόθεσι νά βλάψῃ, μέ διάφορες
μορφές, τοὺς Ἑβραίους, κατέληγε νά βλάψῃ μαζί μέ τοὺς Ἰσραηλίτες καί τήν
ἴδια τήν ἀνθρωπότητα. Στίς μέρες μας, ὅπου ἡ σαφής παρατήρησις τοῦ Πά-
πα Πίου 11ου «Πνευματικά εἴμαστε ὅλοι οἱ Σημίτες» ἀρχίζει νά γίνεται του-
λάχιστον κατανοητή, οἱ ἀντισημίτες κρύβονται κάτω ἀπό διάφορα προσ-
ωπεῖα κι ὀνομασίες. Χρησιμοποιοῦν ἄλλα, νεώτερα μέσα. Οἱ σκοποὶ τους, ὅ-
μως, εἶναι πάντα ἴδιοι: νά καταστρέψουν τοὺς Ἑβραίους! Ἡ περίφημη «τελι-
κή λύσις» ποῦ βασάνιζε μέχρι τίς τελευταῖες του ὥρες τόν Χίτλερ...

ΒΛΕΠΟΥΜΕ ΤΟΝ ΑΝΤΙΛΟΓΟ: οἱ καλοπροαίρετοι ἄνθρωποι θά μᾶς ἁ-
παντήσουν ὅτι ἐκεῖνοι ποῦ κατέχονται ἀπ’ αὐτά τά συναισθήματα κι ἀπ’ αὐ-
τές τίς αὐτόχρημα ρατσιστικές βλέψεις κι ἀντιδημοκρατικές τάσεις ἔχουν ἀντιλή-
ψεις εἶναι μιά ἀσήμαντη μειοψηφία. Θά συμφωνήσουμε μαζί τους. Μὲ μιά
μόνο διαφορά: χρειάζεται ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν δημοκρατῶν καί τῶν ἁ-
γαθοποιῶν νά πάρῃ θέσι. Νά πάψῃ νά ἀνέχεται. Γιατί ἐδῶ, ἀκριβῶς, ἐλλο-
χεύει ὁ κίνδυνος: ὅταν οἱ πολλοί ἄδιαφοροῦν γιά τά ὅσα οἱ λίγοι ἀνεκδοίκα-
στα πράττουν!

ΟΙ ΕΝ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ ΙΟΥΔΑΙΟΙ

14. Ἡ Μ. Ἀσία καὶ συγκεκριμένως ἡ Καππαδοκία, ἡ Ἀρμενία, ὁ Διόσποντος, ἡ Παφλαγωνία καὶ ὁ Πολεμονιακὸς Πόντος — παρὰ ἄλλως πρὸς τὴν Συρίαν καὶ μάλιστα τὴν Αἴγυπτον — ὑπῆρξεν ἡ φιλόξενος χώρα, εἰς τὴν ὅποιαν πληθύνοντες οἱ Ἰουδαῖοι τὴν διασπορὰν ἐγκατεστάθησαν. Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι Ἰουδαῖοι ὑπῆρχον, μάλιστα πολυάριθμοι, εἰς ὅλην τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, κατ' ἐξοχὴν ὅμως εἰς ὅλας τὰς περὶ τὴν Μεσόγειον ἐπαρχίας. Ὁ Schürer, Geschichte des jüdischen Volkes, Bd. III^a σ. 1 - 70 κάνει ἐνὺδ λόγον περὶ τῆς διασπορᾶς καὶ τῆς ἐξάπλωσης τῶν Ἰουδαίων, ὡς καὶ περὶ τῶν αἰτίων, ἅτινα προέκλεσαν τὴν ἐξάπλωσιν αὐτῆν. Οἱ Ἑβραῖοι, ἔχοντες ὡς ὄπλον καὶ στήριγμα τὴν Θρησκείαν των τὴν αὐτοσυνειδησίαν ὅτι ἦσαν «ὁ εὐλογημένος λαὸς» τοῦ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, θωρακισμένοι μὲ τὴν πίστιν εἰς τὸν Μεσσίαν - Αὐτρωτῇ, ἀντίταξαν ὅσων οὐδεὶς ἄλλος λαὸς ἀντίστασιν εἰς

την κυριαρχία τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας πρὸ καὶ μετὰ Χριστὸν. Μὲ τὴν ἄλωση καὶ καταστροφὴν τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ τοῦ Βεσパスσανοῦ καὶ τοῦ Τίτου τοῦ 70 μ.Χ., οἱ Ἑβραῖοι κατόπιν σκληρῶν ἀντιποιούντων τῶν Ρωμαίων καὶ μάλιστα μὲ τὴν ἀπαγόρευσιν μετὰ τὸ 135 μ.Χ. (ἐπὶ αὐτοκράτορος Ποπλίου Αἰλίου Ἀδριανοῦ τοῦ 117 - 138) τῆς εἰσόδου αὐτῶν εἰς Ἱεροσόλυμα, ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν φιλιτρίαν πατρίδα των. Οὕτως λοιπὸν ἡ ἑβραϊκὴ διασπορὰ κατέστη ἔκτοτε θλιβερά πραγματικότητα.

15. 'Αλλ' ἡμᾶς ἐνδιαφέρει τό θέμα τῆς διασπορᾶς τῶν Ἑβραίων μόνον ὡς γεγονότος παρακολουθήσεως τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἐν τῷ ἐθνικῷ κόσμῳ. Ἡ ἀπέπλευτα τοῦ θρησκευτικοῦ κέντρου τῶν Ἑβραίων ὠδήγησε τούς Συναγωγούς τῆς διασπορᾶς εἰς συγκρητιστικήν μίξιν τόσον μετά τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί Ἑθνισμοῦ (εἰδωλολατρίας), ὅσον καί μετά τοῦ Χριστιανισμοῦ. Πλὴν τῶν ἰουδαϊζουσῶν χριστιανικῶν αἱρέσεων, ἐμφανίζεται καί εἰς ἰδιαίτερον ἰουδαϊκός Ἰνστικτισμός¹. Ἀνατολικά, περσιικά καί ἀρχαιοελληνικά στοιχεῖα καί μάλιστα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας συμμίγνυνται μετά στοιχείων τῆς ἰουδαϊκῆς Θεογνωσίας, ἀποτελέσαντα πάντα ταῦτα ἰδιαίτερον θρησκευτικόν συγκρητισμόν, ὅστις ἐπέκρατε καθ' ὅλην τήν ἑκτασιν τοῦ Ἑλληνο- ρωμαϊκοῦ κόσμου.

16. Αἱ πολυάριθμοι Κοινότητες τῶν Ἑβραίων εἰς τὰς κυριωτέρας πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ μάλιστα τῆς Καππαδοκίας, παρὰ τὴν πολλάκις ἐχθρικήν των διάθεσιν ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶχον ἐν τούτοις προετοιμάσει τὸ πνεῦμα των ἐθνικῶν καὶ εἰδωολατρῶν διὰ τῆς διαδό-

Ἀρχαῖες ἐβραϊκὲς Κοινότητες στὴ Μικρὰ Ἀσία.

σεως νέων ἀρχῶν περί Θεοῦ, ἠθικῆς καί ἀνθρώπου. Τά συγκρητιστικά στοιχεῖα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τῆς διασποράς, ἀναπτυχθέντα ἤδη ἀπό τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐδημιούργησαν κατὰ τὸν Δ΄ αἰ. ἰδιαίτερας θρησκευτικὰς «συγκρητιστικὰς» Κοινότητες, αἵτινες ἤσκουν προσηλυτιστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν - εἰδωλολατρῶν. Ὁ μονοθεϊσμός, ἡ ἀνωτέρα ἠθικὴ διδασκαλία τῆς Π.Δ. καὶ ἡ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς διδασκαλία τῶν προητοιμαζόντων τὸ ἔδαφος διὰ τὴν προσέγγισιν τούτων καὶ τὴν ἀποδοχὴν ὑπὸ πολλῶν ὁπαδῶν τῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἄλλωστε ὁ Χριστιανισμός ἐκληρονόμησεν οὐ μόνον τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς Π.Δ., ἦν καὶ ὡς θεόπνευστον ἀπεδέχθη καὶ ὡς προπαιδευτικὴν τῆς Εὐαγγελικῆς διδασχῆς, ἀλλ' ἅμα καὶ τὰς μεθόδους τοῦ εὐαγγελισμοῦ πρὸς διάδοσιν τῆς εἰς Χριστόν καὶ τὸ Εὐαγγέλιόν του πίστεως. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ἀπολογητικῆς, ὅσον καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἔσχεν ἄμεσον ἐπίδρασιν τόσον εἰς τοὺς ἐθνικοὺς - εἰδωλολάτρας, ὅσον καὶ εἰς τοὺς Χριστιανούς καὶ μάλιστα τοὺς μεμορφωμένους, ἰδίᾳ ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν μέσων τοῦ εὐαγγελισμοῦ, τῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἀπολογητικῆς καὶ τῆς μεθοδεύσεως τοῦ προσηλυτισμοῦ τῆς τόσον ἐγγύς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Π.Δ. ἱσταμένης νέας χριστιανικῆς Θρησκείας. Ἀρκεῖ νὰ ἀναγνώσῃ τις τὰ σιβυλλικὰ βιβλία ἰουδαϊκῆς προελεύσεως τῆς πρὸ καὶ μετὰ Χριστόν ἐποχῆς καὶ νὰ συγκρίνῃ ταῦτα πρὸς τὰ χριστιανικὰ τοιαῦτα διὰ νὰ ἀντιληφθῇ ὅποσον ἐπίδρασιν ἔσχον τὰ βιβλία ταῦτα εἰς τοὺς Χριστιανούς συγγραφεῖς ἐν τῇ πολεμικῇ των κατὰ τῆς λατρείας τῶν ἐθνικῶν - εἰδωλολατρῶν, ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν διδασχὴν περί πίστεως εἰς Ἐνα Θεόν πνευματικόν, τὸν δημιουργόν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὑψηλὴν διδασχὴν περί Ἠθικῆς τοῦ τε Μωσαϊκοῦ Νόμου καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐναντίον τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς τῶν Ἑλλήνων, τῆς τόσον ἀντιφατικῆς καὶ κατωτέρας. Τέλος ἡ περὶ μελλούσης κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως χριστιανικῆς διδασκαλίας ἀναπτύσσεται καὶ αὕτη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰουδαϊκῆς Ἀπολογητικῆς. Παραπέμπω ἀπλῶς τὸν βουλούμενον νὰ ἀσχοληθῇ περὶ τὰ σιβυλλικὰ βιβλία τόσον εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ Joh. Geffcken, Berlin 1902 (ἐκδ. Βερολινείου Ἀκαδημίας, ἀριθ. 8), ὅσον καὶ εἰς τὸ δίτομον ἔργον τῶν Edgar Hennecke - Wilhelm Schneemelcher, Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung, Tübingen 1964, II, 498-528 (πλούσια βιβλιογραφία). Εἰδικώτερον συνιστῶ τὴν ἀνάγνωσιν

Ἀποψη τῆς δυτικῆς πτέρυγας τῆς ἀρχαίας Συναγωγῆς
στὴς Σάρδεις (Μικρὰ Ἀσία), Β' αἰώνας κ. π.

Τμήμα τοῦ περιήμου Madaba, χάρτη σέ μωσαϊκό,
στὸν ὁποῖο ἀπεικονίζεται ἡ πόλη Ashdod (σύμφωνα
μὲ τὸ βέλος).

τοῦ σιβυλλικοῦ βιβλίου III, Υ', 573 ἐ. διὰ νὰ ἀντιληφθῇ τις τὴν μεγάλην ἐπίδρασιν τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς σκέψεως τοῦ ἰουδαϊκοῦ συγκρητισμοῦ ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς, ὅσον καὶ ἐθνικῆς κοσμοθεωρίας. Ἔστωσαν ὡς παράδειγμα ὠρισμένοι στίχοι τοῦ ἰουδαϊκοῦ σιβυλλικοῦ τούτου βιβλίου (β' αἰ. π.Χ.):

«εὐσεβέων ἀνδρῶν ἱερὸν γένος ἔσεται αὐτῖς,
βουλαῖς ἡδέ νῶα' προσκείμενοι Ὑψίστοιον,
οἱ Ναὸν μέγαλιον Θεοῦ περικυδανέουσιν
λοιβῇ τε κνίσσῃ τ' ἡδ' αὐθ' ἱεραῖς ἐκατόμβαις

μούνοις γάρ σφιν δῶκε Θεὸς μέγας εὐφρονα βουλήν
καὶ πίστιν καὶ ἄριστον ἐνὶ στήθεσσι νόημα·
οἵτινες οὐκ ἀπάτησι κεναῖς οὐδ' ἔργ' ἀνθρώπων
χρύσεια καὶ χάλκεια καὶ ἀργύρου δ' ἐλέφαντος
καὶ ξυλίων λιθίνων τε Θεῶν εἰδῶλα καμόντων
πήλινα μιλτόχριστα ζωογραφίας τυποειδεῖς
τιμῶσιν, ὅσα πέρ τε βροτοὶ κενεόφρονι βουλῇ·
ἀλλὰ γὰρ ἀείρουσι πρὸς οὐρανὸν ὠλένας ἀγνάς
ὄρθιοι ἐξ εὐνῆς αἰεὶ χροῖα ἀγνίζοντες
ὔδατι καὶ τιμῶσι μόνον τὸν αἰεὶ μεδέοντα
ἀθάνατον καὶ ἔπειτα γονεῖς· μέγα δ' ἔξοχα πάντων
ἀνθρώπων ὁσὶς εὐνῆς μεμνημένοι εἰσὶν·
κούδ' ἐπὶ ἀρσενικοῦ παῖδας μίγνυνται ἀνάγνωσ,
ὅσα τε Φοίνικες Αἰγύπτιοι ἡδέ Λατῖνοι...»

Τὴν Κυριακὴ 25 Ἀπριλίου 1982, ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ ὀργάνωσιν τῆς Ἰσραηλτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν, ἐγένε ἐπιμνημόσυνη δέσησις στὴ μνήμην τῶν Ἑβραίων Ἑλλήνων πολιτῶν, μέσθα σὺν 6.000.000 θύματα τῆς ναζιστικῆς θηριωδίας.

Ἡ ἐκδήλωση ἔλαβε χώρα στὸ μνημεῖο θυμάτων Ναζισμού στὸ Ἰσραηλιτικὸ τμήμα τοῦ Γ' Νεκροταφείου, στὴν Κοκκινιά.

Μετά τὴν ἐπιμνημόσυνη δέσησις, ποὺ ἐψάλε ὁ Σοφολογιώτατος Ραββίνος τῆς Ἀθῆνας κ. Ἰακώβ Ἀράρ, κατετέθησαν στεφάνια καὶ στὴ συνέχεια ὁ κ. Μίνος Μωῦσης, ταμίας τῆς Ἑβραϊκῆς Νεολαίας τῆς Ἀθῆνας, μίλησε γιὰ τὴν ἐπέτειο.

Παραβρέθηκαν μεταξύ τῶν ἄλλων: Ὁ ὑφυπουργὸς Παιδείας κ. Μώραλης, σὺν ἐκπρόσωπος τῆς Κυβερνήσεως, ὁ Πρέσβης τῆς Ὀμοσπονδιακῆς Δημοκρατίας τῆς Γερμανίας, ὁ Διπλωματικός Ἀντιπρόσωπος τοῦ Κράτους τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ βουλευτὴς τῆς Νέας Δημοκρατίας κ. Ν. Ἀναγνωστόπουλος, ὁ ἐφοροσ τοῦ Γ' Νεκροταφείου ἐκ μέρους τοῦ Δήμου Ἀθηναίων, οἱ κ.κ. Πρωτοπαπᾶς καὶ Μαρινάκης ἀπὸ τὸ ΚΟΔΗΣΟ, ὁ διευθυντὴς ραδιοφωνίας τῆς ΕΡΤ κ. Καμπανέλης, ὄμηροι τῶν ναζιστικῶν στρατοπέδων, συγγενεῖς καὶ φίλοι τῶν θυμάτων καὶ πλῆθος κόσμου.

★ Παρόμοιες συγκεντρώσεις ἐγέναν καὶ σὲ ἄλλες πόλεις τῆς Ἑλλάδος μὲ πρωτοβουλία τῶν ἐκεῖ Ἰσραηλιτικῶν Κοινοτήτων.

17. Πάντα ὅσα ἀνεφέρθησαν μόνον σκοπὸν εἶχον νὰ ἀποδείξουν τὸ ἐπικρατοῦν συγκρητιστικὸν πνεῦμα τὸσον παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, ὅσον καὶ παρὰ τοῖς Ἑθνικοῖς. Καίτοι δὲ ὁ Χριστιανισμὸς εἶχεν ἤδη κατὰ τὸν Δ' αἰ. — ὅστις μᾶς ἐνδιαφέρει νῦν ἰδιαίτερος — ἐπεκταθῇ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Μ. Ἀσίας, ἐν τούτοις πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὑπῆρχον πολυπληθεῖς ἐστίαί ἑθνικῆς λατρείας, μάλιστα μὲ φανατικὰς διαθέσεις κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὅμως βέβαιον εἶναι ὅτι εἰς τὰς σφαῖρας τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Ἠθικῆς ἐπεκράτει ἀληθὴς ἄβυσσος μεταξύ τῶν ἑθνικῶν τῶν πόλεων καὶ τῶν ἑθνικῶν τῶν χωρίων. Εἰς τὰς πόλεις οἱ μεμορφωμένοι Ἑθνικοὶ εἶχον ἐμπνεύσει πνεῦμα δυσπιστίας πρὸς τὰς ἑθνικὰς θρησκευτικὰς ἀναμνήσεις καὶ εἶχον ὑποβάλει εἰς πολλοὺς ἐν ἀνεξάρτητον ἰδεολογικόν, θρησκευτικόν καὶ πολιτικόν βίωμα. Εἰς τοῦτο δὲ οὐκ ὀλίγον συνέβαλον αἱ ἰουδαϊκαὶ Κοινότητες μὲ τὰς συγκρητιστικὰς μίξεις των καὶ τὰς λατρευτικὰς των ἐκδηλώσεις. Πολλοὶ τῶν Ἑβραίων ἤρχισαν νὰ δέχωνται ἰδέας καὶ ἀρχὰς προελεύσεως Ἀνατολικῶν Θρησκειῶν καὶ Ἑλληνικῆς Μυθολογίας. Οὕτω πως ἐκ τῆς μίξεως ταύτης εἰς πλείστας ἰουδαϊκὰς Κοινότητας ἀνεπτύχθη ἐντονώτερον ἢ «πίστις εἰς Θεὸν Ὑψιστον» καὶ οὕτω τὸ Πάνθεον τοῦ πολυθεϊσμοῦ τῶν Ἑθνικῶν ἐθεωρήθη κύημα φανταστικόν καὶ ἔωλον. Τοῦτο δ' ἀκριβῶς ἀπετέλεσε καὶ τὸ «δέλεαρ» προσελκύσεως τῶν Ἑθνικῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ αἰτία τῆς μεγαλυτέρας ἔλξεως Ἰουδαίων καὶ Ἑθνικῶν εἰς τὴν πνευματικωτέραν Θρησκείαν τῶν Χριστιανῶν. Τοῦτο δ' εἶναι καὶ τὸ προκαλοῦν τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὸ κύριον θέμα ἡμῶν, ἥτοι τὸ περὶ Ὑψίστου Θεοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου καὶ νῦν ὁ λόγος.

Ἀπόσπασμα ἀνακοινώσεως τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Μπόνης με τίτλο: «Ἑλληνικῆς ἢ Ἑβραϊκῆς καταγωγῆς ἦτο ὁ ὁμώνυμος πατὴρ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, τοῦ καὶ Θεολόγου», στὴ συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τῆς 14ης Μαΐου 1981.

Ἰὸ κ. Κ. Μπόνης (1905) εἶναι Ὁμότιμος Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Μέχρι τὸ 1970 κατέχει τὴν ἑδρὰ τῆς Πατρολογίας. Ἐχει σπουδάσει Θεολογία στὴν Ἀθήνα, Μόναχο καὶ Βερολίνο. Τὸ 1978 ἐξελέγη μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐχει δημοσιεύσει πολλές ἐπιστημονικὰς μελέτας.

ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΠΕΡΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Τὴν 25η Νοεμβρίου 1981 ἡ Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ ΟΗΕ υιοθέτησε τὸ Σχέδιο Ἀρχῶν περὶ τῆς Θρησκευτικῆς Ἐλευθερίας. Τὸ παραπάνω ἔγγραφο, ποὺ φέρει τὸν τίτλο: «Διακήρυξις γιὰ τὴν ἐξάλειψιν κάθε μορφῆς μισαλλοδοξίας καὶ διακρίσεων ποῦ ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸ Πιστεύω», ἦλθε σὺν ἀποτέλεσμα τῶν ἀπὸ 28 ἐτῶν προσπάθειων ἐπιτροπῆς Χριστιανῶν, Ἰσραηλιτῶν καὶ ἄλλων θρησκευτικῶν καὶ πνευματικῶν προσωπικοτήτων. Τὰ ἠνωμένα Ἔθνη βράβευσαν τὸν Δρ. Ἰσαὰκ Λέβιν, ἐκπρόσωπο τῆς «Ἀγκουντάτ Ἰσραὴλ» στὸν ΟΗΕ, γιὰ τὴν πολυετὴ συνεισφορά του στὴ διαμόρφωσιν αὐτοῦ τοῦ κειμένου.

Ἡ Διακήρυξις καθορίζει τὰ πλαίσια, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα θὰ κρίνονται οἱ ἐκάστοτε κυβερνήσεις στὸ θέμα τῶν θρησκευτικῶν ἐλευθεριῶν, καὶ δανοίγει τὴν ὁδὸ γιὰ τὴ χάραξη μιᾶς διεθνοῦς συμφωνίας ποῦ θὰ εἶναι καθοριστικὴ γιὰ ὅλα τὰ κράτη ποῦ θὰ τὴν ὑπογράψουν καὶ θὰ τὴν ἐπικυρώσουν.

Ἡ Διακήρυξις ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀκτὼ ἄρθρα. Διακηρύσσει ὅτι κανένα ἄτομο δὲν μπορεῖ νὰ ὑποβληθῇ σὲ διακρίσεις ἐξαιτίας τοῦ θρησκευτικοῦ ἢ ἄλλου πιστεύω του καὶ προσθέτει ὅτι ὅλα τὰ κράτη θὰ πρέπει νὰ λάβουν ἀποτελεσματικὰ μέτρα γιὰ νὰ παρεμποδίσουν καὶ νὰ ἐξαλείψουν παρόμοιες διακρίσεις.

Ἐνα ἀπὸ τὰ βασικὰ ἄρθρα τῆς Διακηρύξεως καθορίζει τὶς ἀρχές ποῦ ἀπορρέουν ἀπὸ τὰ δικαιώματα τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως, συνειδήσεως, θρησκείας καὶ πίστεως.

■ Τὸ αἶτημα γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς Διακηρύξεως αὐτῆς εἶχε ὑπογράψει ἡ Ἰ. Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀμερικῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας κι ἄλλες θρησκευτικὲς κοινότητες.

Ὁ Καρδινάλιος
Φρ. Καϊνίχ.

Καρδινάλιου Φρ. ΚΑΙΝΙΧ
Ἀρχιεπισκόπου Βιέννης

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΥ

Τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1978 συμπληρώθηκαν ἀκριβῶς 14 χρόνια ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ψήφιση τῆς «δήλωσης γιὰ τοὺς Ἰουδαίους» στὴ Β' Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ. Τό κείμενο, πού οἱ πατέρες τῆς Συνόδου ψήφισαν μέ συντριπτική πλειοψηφία, ἔθεσε μιά γιά πάντα τέρμα στό φαινόμενο τοῦ «Χριστιανικοῦ Ἀντισημιτισμοῦ», πού χρησιμοποιοῦσε τή χριστιανική θρησκεία ὡς μανδύα. Στό κείμενο αὐτό ἡ Σύνοδος τόνισε μέ ἀπόλυτα σαφὴ τρόπο ὅτι, σύμφωνα μέ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ, οἱ ἀπαρχές τῆς πίστεως τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ ἀναφορά σ' αὐτές συναντιοῦνται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Πατριαρχῶν, στὰ λόγια τοῦ Μωϋσῆ καί τῶν Προφητῶν. «Ἀναγνωρίζει ὅτι ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ ὡς γιοὶ τοῦ Ἀβραάμ σύμφωνα μέ τὴν πίστη τοὺς συμπεριλαμβάνονται στὴν ἐπίκληση αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου καί ὅτι στὴν ἐξοδο τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴ χώρα τῆς σκλαβιάς ἐνυπάρχει ἡ σωτηρία τῆς Ἐκκλησίας σὲ μυστηριώδη, πρῶτη μορφή. Γι' αὐτὸ ἡ Ἐκκλησία δὲν μπορεῖ νὰ λησμονήσει ὅτι ἀπ' αὐτὸν τὸ λαό, μέ τὸν ὅποιο ὁ Θεὸς ἔκλεισε τὴν Παλαιὰ Συμφωνία (Διαθήκη), δέχτηκε τὴν ἀποκάλυψη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί τρέφεται ἀπὸ τὴ ρίζα τῆς καλῆς ἐλίδας, ὅπου οἱ εἰδωλόλατρες βρίσκονται χωμένοι σάν ἀγρία βλαστάρια. Γιατί ἡ Ἐκκλησία πιστεύει πῶς ὁ Χριστὸς, ὁ Σωτὴρας μας, συμψιλῶσε Ἑβραίους καί εἰδωλόλατρες μέ τὸ σταυρὸ καί τοὺς ἔνωσε μέσα Του».

Μέ τὰ παραπάνω οἱ πατέρες τῆς Συνόδου δὲν πρόσθεσαν στὴ συνείδηση πίστεως τῆς Ἐκκλησίας τίποτα ἐκπληκτικὸ ἢ νέο. Στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων ἡ Ἐκκλησία, σὲ κάθε λειτουργία τῆς ρωμαιοκαθολικῆς τελετουργίας, προσευχόταν ὑπὲρ τῆς μεταβολῆς, γιὰ νὰ δεχθεῖ ὁ Θεὸς τὴ θυσία τῆς, ὅπως κάποτε εἶχε δεχθεῖ τὴ «θυσία τοῦ πατέρα μας Ἀβραάμ». Σημασία ἔχει ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἔχει μιλήσει καί ὅτι μίλησε ὑπὸ τὰ βλέμματα τῆς ὑψηλῆς στὴ Β' Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ.

Πουθενά ἄλλοῦ δὲν χρειάστηκε νὰ γίνεи τόσο γερό καθάρισμα, ὅσο στὶς σχέσεις τῶν Χριστιανῶν μέ τοὺς Ἑβραίους. Ὅχι ἐπειδὴ ἐπὶ 2.000 χρόνια διεξῆγαν μεταξύ τους λυσσαλέο πνευματικὸ ἀγῶνα, ἀλλὰ καί γιατί οἱ Χριστιανοί, ὅσο εἶχαν τὴν ἐξουσία μέ τὸ μέρος τους, ἔκαναν κακὸ στοὺς Ἑβραίους. Ἡ ὀργισμένη αὐτὴ πάλη, ὅσο ἡ πίστη ἐπισφράγιζε τὴν κοινωνικὴ καί πνευματικὴ ζωὴ, εἶχε κάποια κοινὴ αἰτία. Στὴν Εὐρώπῃ τῆς γεμάτης αὐτάρκειας πίστεως στὴ γήινη ζωὴ, τὴν ἐποχὴ πού ἀρχίζει ἡ ἐκλαίκευση, γεννήθηκε μέσα ἀπὸ διάφορα κίνητρα ἡ τρέλα ἐκείνη πού καταδίδε καὶ κατέστρεψε γιὰ φυλετικούς λόγους καί ἐξαιτίας τῆς ἐβραϊκῆς τους καταγωγῆς ἀμέτρητες μάζες.

Οἱ Χριστιανοὶ ἀναγκάζονται νὰ ὁμολογήσουν γεμάτοι λύπη καί ντροπὴ ὅτι δὲν ἦταν λίγοι πού, παρασυρόμενοι ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, προσέφεραν στὴν τρέλλα αὐτὴ ἕνα μερίδιο ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματά της. Αὐτὰ ὅλα ἔγιναν, πα-

ρόλο πού ὁ ἀντισημιτισμὸς — ἡ ἴδια ἡ λέξη εἶναι χαρακτηριστικὴ τοῦ 19ου αἰῶνα — στὸ πρόσωπο τοῦ Ἑβραίου προπαθούσε νὰ πληῖξει καί νὰ καταστρέψει καί τὴν ἴδια τὴν πίστη τοῦ Χριστιανοῦ.

Γι' αὐτὸ ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖ σωστὸ νὰ συμπεριλάβει στὴ διακήρυξη τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ κί ἕνα Confiteor: «Συνειδητοποιώντας τὴν κληρονομιά πού ἔχει κοινὴ μέ τοὺς Ἑβραίους, ἡ Ἐκκλησία, πού ἀπορρίπτει κάθε καταδίδωξη ἐναντίον ἀνθρώπων, καί ὄχι γιὰ πολιτικούς λόγους, ἀλλὰ σάν ἀποτέλεσμα τῆς θρησκευτικῆς ἀγάπης τοῦ Εὐαγγελίου, θρηνεῖ γιὰ κάθε ἔξαρση μίσους, κάθε δίωξη καί ἔκφραση ἀντισημιτισμοῦ πού στράφηκε σὲ ὅποιαδήποτε ἐποχὴ ἀπὸ ὅποιονδήποτε ἀνθρώπο ἐναντία στοὺς Ἑβραίους».

Τὸ ἔγγραφο τῆς Συνόδου γιὰ τίς σχέσεις μέ μὴ χριστιανικὲς θρησκείες (Nostra Aetate) καί ἰδιαίτερα τὸ 4ο μέρος τοῦ μέ τὴ διακήρυξη γιὰ τὸ ἐβραϊκὸ ζήτημα, χρειάστηκε νὰ διανύσει μακρὺ δρόμο ὥσπου νὰ ὠριμάσει. Ἐκεῖνο τὸ ἀρχικὸ κείμενο πού ὁ Πάπας Ἰωάννης ΧΧΙΙ εἶχε παρακαλέσει τὸν Καρδινάλιο Μπέα νὰ συντάξει τὸ 1962, καί πού παραδόθηκε τὸν ἴδιο χρόνο στὴν κεντρικὴ ἐπιτροπὴ τῆς Συνόδου, ἔφτασε στὸν τελικὸ του προορισμό. Στὸ κείμενο αὐτό (Nostra Aetate) ἡ Σύνοδος, σὲ μία μεγαλειώδη ἐκδήλωση, ἀναφέρεται στὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπινου γένους μέσα ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ πίστη (ἀφιερώνοντας τὸ κεφάλαιο πού προηγεῖται τοῦ ἀρθροῦ 4 στὸν Ἰσλαμισμό, πού, μαζί μέ τοὺς Χριστιανοὺς καί τοὺς Ἑβραίους, συμμερίζεται τὴν πίστη στὸ Θεὸ τοῦ Ἀβραάμ).

Μέ καθαρὴ γλῶσσα ἡ Σύνοδος ἀφαίρεσε ἀπὸ τὸν ἀντισημιτισμὸ ἐκείνες τίς ψευδοθεολογικὲς ρίζες: «Ἄν καί οἱ ἄρχοντες τῶν Ἰουδαίων μαζί μέ τοὺς ὁπαδοὺς τους ἐπίεξαν τὸν καιρὸ ἐκεῖνο γιὰ νὰ θανατωθεῖ ὁ Χριστὸς, δὲν μπορούμε, ὡστόσο, νὰ φορτώσουμε τὰ γεγονότα τῶν παθῶν του οὔτε σὲ ὅλους τοὺς ζῶντες Ἰουδαίους χωρὶς ἐξαίρεση οὔτε καί στοὺς σημερινούς Ἑβραίους».

Ἀπὸ ἱστορικὴ ἀποψη, τρεῖς ὁμάδες ἀτόμων εὐθύνονται γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἰησοῦ: μία μικρὴ ὁμάδα Ἰουδαίων ἀρχόντων (τὸ Συμβούλιο), ἕνας Ρωμαῖος διοικητικὸς ὑπάλληλος καί μία χούφτα Σύριοι, μέλη τῆς 10ης λεγεώνας πού στρατοπέδευε στὴν Παλαιστίνη. Ὁ Χριστὸς ὅμως, ὅπως ὑπογραμμίζει ἡ δήλωση τῆς Συνόδου τὴ διαρκὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, «φορτώθηκε μέ ἐλεύθερη βούληση καί γιὰ χάρι τῶν ἀμαρτιῶν ὧν ὁ ἀνθρώπων τὰ πάθη καί τὸ θάνατο ἀπὸ ἀστείρευτὴ ἀγάπη: γιὰ χάρι τῶν ἀμαρτιῶν μας καί ὄχι ἐξαιτίας τῶν ἀμαρτημάτων τῶν Ἰουδαίων. Ὁ σταυρὸς, ἡ ταπεινὴ καί ἐθελοντικὴ ἀποδοχὴ τοῦ πάθους ἀπὸ τὸ

Χριστό, θεμελίωσε τη συμφιλίωση μεταξύ Θεού και ανθρώπων». 'Από θεολογική άποψη, λοιπόν, είναι λάθος να κατηγορούμε τους 'Ιουδαίους για τη δολοφονία του Θεού. Γι' αυτό η Σύνοδος στην τελική μορφή του κειμένου δεν ασχολείται καν με την κατηγορία αυτή. Μιά δήλωση βασικής σημασίας όμως κάνει η Σύνοδος στο σημείο όπου, ακολουθώντας τους συλλογισμούς του 'Αποστόλου Παύλου, τονίζει ότι οι 'Ιουδαίοι δεν πρέπει ποτέ να χαρακτηρίζονται ως αποκηρυγμένοι απ' το Θεό. Τά δώρα του Θεού, η αγάπη και η θέση του είναι αμετάκλητα. 'Η Σύνοδος των 'Επισκόπων της Βιέννης διατυπώνει αυτό το συλλογισμό με πολύ ωραίο τρόπο, λέγοντας (στην «Εκκληση» για το ζήτημα της χριστιανικής - εβραϊκής συναντήσεως): «'Αντίκειται στη διδασκαλία της 'Εκκλησίας του Χριστού να ερμηνεύουμε τα βāsana και τις ταπεινώσεις που υπέστησαν οι 'Εβραίοι επί αιώνας από Χριστιανούς και άλλους ως έπακόλουθα της αποπομπής τους από το Θεό. Γι' αυτό όλοι οι Χριστιανοί πρέπει να έναντιώνονται σε αντιεβραϊκές εξάρσεις και τυχόν αντισημιτικές διακρίσεις που διαπιστώνουν σε άλλους. 'Η 'Εκκλησία της Βιέννης περιμένει από τους Καθολικούς να μην παραλείψουν καμία προσπάθεια για το ξεπέραςμα της αποξένωσης που υπάρχει μεταξύ αυτών και των 'Εβραίων και που τροφοδοτείται από παραδοσιακές παρερμηνείες».

'Αφού ο Παύλος ό δοs δημιούργησε τον 'Οκτώβριο του 1974 μία ειδική έπιτροπή θρησκευτικών σχέσεων με τον 'Ιουδαϊσμό στα πλαίσια της Γραμματείας, στις 3 'Ιανουαρίου 1975 η Γραμματεία της Ρώμης για την προώθηση της χριστιανικής ενότητας (Καρδινάλιος Βίλλεμπραντς) δημοσίευσε ένα έγγραφο με τίτλο «Κατευθυντήριες γραμμές και παρατηρήσεις για τη διεξαγωγή της Συνόδου «Nostra Aetate». Στο έγγραφο αυτό εξηγείται πώς θα πρέπει να πραγματοποιηθεί η «ύποχρέωση για καλύτερη άμοιβαία κατανόηση» 'Εβραίων και Χριστιανών. 'Η Γραμματεία της Ρώμης θεώρησε αναγκαίο να όρίσει έπακριβώς, και για άλλη μία φορά, ότι οι «πνευματικοί δεσμοί» που συνδέουν την 'Εκκλησία με τους 'Εβραίους, καταδικάζουν κάθε μορφή αντισημιτισμού και διακρίσεων, εφόσον αντίκεινται στο πνεύμα του Χριστιανισμού. Στην τελική παρατήρηση του ίδιου εγγράφου τονίζεται έπιτακτικά: «Τό πρόβλημα των σχέσεων Χριστιανών και 'Εβραίων είναι έπιθυμία της 'Εκκλησίας, γιατί αντιμετωπίζει τό μυστήριο του 'Ισραήλ όταν αναλογίζεται τό δικό της μυστικό».

'Εκτός από τό γεγονός ότι η άμβλυση κάθε έντασης που υποβόσκει μεταξύ των μεγάλων θρησκευτών υπηρετεί την υπόθεση της ειρήνης, τό θέμα μας είναι και σημαντικό για τη φιλοσοφική θεμελίωση της πίστης.

Οι «κατευθυντήριες γραμμές» προτείνουν τέσσερις δρόμους, από τους όποιους μπορεί να περάσει η προσπάθεια για τη συνάντηση με τους πιστούς 'Εβραίους: τό διάλογο σε επίπεδο θεολογικό, τις προσπάθειες για βαθύτερη κατανόηση της κοινής θρησκευτικής βάσης στη λειτουργία και τό κήρυγμα, την άρση των βαθιά ριζωμένων προκαταλήψεων στον τομέα της παιδείας και, τέλος, την κοινή δράση στον κοινωνικό τομέα. Οι κατευθυντήριες γραμμές ζητούν «άνοιγμα κι εξάπλωση του πνεύματος», για να επιφέρουν ένα καρποφόρο διάλογο μεταξύ Χριστιανών και 'Εβραίων, με σκοπό την «καλύτερη άμοιβαία κατανόηση και βαθύτερη συνειδητοποίηση του πλούτου της παράδοσης του κάθε λαού».

Συχνά έχει κατακριθεί τό γεγονός ότι οι «κατευθυντήριες γραμμές» δεν αναφέρουν τό κράτος του 'Ισραήλ. Σ' αυτό τό σημείο θα πρέπει να τονιστεί με σαφήνεια ότι οι κατευθυντήριες γραμμές δεν είναι πολιτικό, αλλά θρησκευτικό ντοκουμέντο.

'Αντισημιτισμός: Ξυλογραφία του 15ου αιώνα, όπου απεικονίζεται τό κάψιμο 'Εβραίων μαρτύρων.

Πριν απ' όλα εκφράζουν τό εξής: 'Ότι η δήλωση της Συνόδου του Βατικανού στο «Nostra Aetate» δεν πρέπει να παραμείνει κενό γράμμα στα άρχεια της Συνόδου, αλλά να γίνει βιωμένη πραγματικότητα ολόκληρης της 'Εκκλησίας. Για τό σκοπό αυτό τό έγγραφο αυτό δίνει πρακτικές οδηγίες. Νά η κεντρική του σημασία. Για τό κράτος του 'Ισραήλ δεν ήταν δυνατόν να αναφερθεί σ' αυτό τό συσχέτισμό τίποτα, γιατί αυτόματα θα έτίθετο τό ερώτημα γύρω από τη φύση αυτού του κράτους. Πρόκειται για μεσσιανικό, θεοκρατικό κράτος ή για λαϊκή δημοκρατία; Και έπειδή τό πρόβλημα αυτό ακόμα και μεταξύ των 'Εβραίων που διαλέγονται με τους Χριστιανούς αποτελεί καυτό θέμα, η 'Εκκλησία ήταν ακόμα λιγότερο σε θέση να τοποθετηθεί!

Τό ντοκουμέντο θα πρέπει να κατανοηθεί σαν παρακίνηση, π.χ. για τους θεολόγους που και μελλοντικά θα χρησιμοποιήσουν, περισσότερο από τώρα, πορίσματα από την έρευνα της Ιστορίας των θρησκειών, για να συμβάλουν στην καλύτερη κατανόηση της δράσης του Χριστού και της πρωτοχριστιανικής 'Εκκλησίας στο ιουδαϊκό της περιβάλλον και από την πλευρά του περιβάλλοντος αυτού.

Οι κατευθυντήριες γραμμές ζητούν π.χ. μία «δίκαιη έρμηνεία» των λειτουργικών εκείνων κειμένων που «όπως φαίνεται ρίχνουν στον ιουδαϊκό λαό άρνητικό φώς».

Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι πρέπει να γίνει αλλαγή στα βιβλικά κείμενα ή να καλυφθούν τά δύσκολα σημεία με «απαλότερες» μεταφράσεις, αντί να αντιμετωπιστούν άνοιχτά και να εξηγηθούν. Θα σάς πω ένα συγκεκριμένο παράδειγμα. 'Η αφήγηση των παθών κατά Ματθαίον από παλιά έδινε τροφή στην αντιεβραϊκή πολεμική. Τη στιγμή που, «ολόκληρος ό λαός» κραυγάζει «τό αίμα του επάνω μας και πάνω στα παιδιά μας», ό Ματθαίος τό έρμηνεύει ότι με τά λόγια αυτά δόθηκε μία τελειωτική έτυμωγία από τον ιουδαϊκό λαό. Πρέπει, ωστόσο, να θυμόμαστε από ποιά θέση έχει γραφτεί αυτό. 'Ο Ματθαίος γράφει ως 'Ιουδαίος Χριστιανός. Θεωρεί τον εαυτό του διάδοχο των παλιών Προφητών, στην ίδια γραμμή με τον 'Αμώς και τον 'Ησαΐα, που χρησιμοποιούσαν σκληρή γλώσσα. 'Ο Ματθαίος, γι' αυτό, δεν τοποθετεί τον εαυτό του έξω απ' τό λαό του. Και τό Εύαγγέλιό του είχε στόχο να παίξει τό ρόλο ενός κηρύγματος μετανοίας που ξεσήκωνε τον κόσμο. Την ένδοξο ιουδαϊκή πολεμική του 'Αποστόλου δεν πρέπει να την βλέπουμε ως χώρο εύρημάτων για γενικότερη πολεμική έναντιον του ιουδαϊκού λαού γενικά. Τό νόημα του Ματθαίου γίνεται σαφέστερο στους στίχους 23, 35 του Εύαγγελίου του: «'Επάνω σας όλο τό άθώο αίμα που χύθηκε στή γη, αρχίζοντας από τό αίμα του δικαίου 'Αβελ και φτάνοντας στο αίμα του Ζαχαρία, γιου του Βαρα-

χία, πού δολοφονήσατε μεταξύ ναού και ιεροῦ». Καί σ' αὐτό τό σημεῖο, ὁ Ἰουδαῖος Χριστιανός θέλει νά ἀποδείξει ὅτι οἱ σύγχρονοί του, πού δέν δέχονταν τόν Ἰησοῦ ὡς Μεσσία, βρίσκονταν σέ συνεχή ἀπομάκρυνση ἀπό τό Θεό, ἀρχίζοντας ἀπ' τήν Παλαιά Συμφωνία ὡς σήμερα. Καί ὅπως οἱ Προφῆτες μέ τήν ὀχι ἐπικριτική τους κατ' ὀρθῶν πάντα νά ξαναγυρίζουν στό Θεό ὅσοι Ἰσραηλίτες εἶχαν ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τή σωστή πίστη, ἔτσι θέλησε κι ὁ Ματθαῖος νά τό κάνει μέ τά γραφτά του. Πού ὅμως δέν μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν ἀπό καμία ἀντιεβραϊκή πολεμική σάν πρόσχημα, πολύ λιγότερο, μάλιστα, πού μέ τό «αἷμα τοῦ Ἀβελ» (σύμφωνα μέ τίς ἀρχές τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δέν ἦταν κἄν Ἑβραῖος) φανεώνεται καθαρά ὅτι δέν πρόκειται γιά συγκεκριμένο ἰσχυρισμό, ἀλλά γενικά ἀνθρωπινό τρόπο συμπεριφορᾶς.

Ἡ ἐκ πρώτης ὄψεως τόσο λογική ἀντιεβραϊκή πολεμική τοῦ Εὐαγγελίου κατὰ Ἰωάννην θά πρέπει νά ἰδῶθεϊ ἀπό ἄλλη σκοπιά. Ἐδῶ οἱ Ἰουδαῖοι εἶναι κῶδικας πού ἀντιπροσωπεύει τόν ἐχθρικό πρὸς τό Θεό κόσμο. Κι ὅταν λέμε κόσμο, δέν ἐννοοῦμε αὐτόν πού δημιουργήσε ὁ Θεός, ἀλλά τό σύμβολο τοῦ ἀπομακρυσμένου ἀπ' τό Θεό, τοῦ ξεπεσμένου. «Ἰουδαῖοι» στό κατὰ Ἰωάννην εἶναι λιγότερο ὁ ἱστορικός λαός τῶν Ἰουδαίων καί περισσότερο ὁ κόσμος πού ἀπαρνέεται τό Χριστό, πού δέν θέλει νά ξερί τίποτα γι' αὐτόν.

Ἀκόμα κι ἡ κριτική ἐναντία στοὺς Φαρισαίους θά πρέπει νά ἰδῶθεϊ σέ κάπως διαφορετικό ἀπ' τήν παράδοση, φῶς. Κι ὁ πῶς ἐπιβόλαιος ἀναγνώστης τοῦ Εὐαγγελίου θά καταλάβει ὅτι, παρὰ τή διένεξη μεταξύ Ἰησοῦ καί Φαρισαίων, ὑπάρχει καί συμφωνία, π.χ. στό θέμα τῆς ἀνάστασης τῶν νεκρῶν. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι μέ τούς Φαρισαίους τόν συνέδεαν πολύ περισσότερα παρὰ μέ ἄλλα ἰουδαϊκά θρησκευτικά κόμματα, ὅπως π.χ. τῶν Σαδδουκαίων ἢ τῶν διαφόρων ὁμάδων πού πίστευαν στήν ἀποκάλυψη, παρὰ τή διδασκαλία γιά τό βασίλειο τοῦ Θεοῦ. Δέν θά πρέπει νά ξεχνῶμε ὅτι οἱ Φαρισαῖοι παρουσιάζονται στήν Ἀγία Γραφή ὡς πρότυπα τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἰησοῦ, γιατί μόνοι αὐτοί μέσα ἀπ' ὅλα τὰ ἰουδαϊκά θρησκευτικά κόμματα ἐπιβίωσαν τῆς καταστροφῆς τοῦ ἔτους 70. Ἐπομένως οἱ πρῶτοι Χριστιανοί μ' αὐτοὺς ἔπρεπε νά ἀναμετρηθοῦν.

Ἄν γιά τούς Φαρισαίους ἴσχυε ὁ νόμος τῆς ταῦταίης τους μέ τή θεϊκή δημιουργία ὡς δεσμευτικό μέτρο, ὁ Ἰησοῦς γνώριζε ὅτι ὑπῆρχε κι ἡ δυνατότητα τῆς ἀρνήσεως τῆς ὑπακοῆς ἀπὸ ἀγάπη. Καί πολλές ἀπό τίς πολεμικές του παραβολές, ἰδίαιτα ἐκείνη τοῦ Καλοῦ Σαμαρείτη, θά πρέπει νά κατανοηθοῦν ἀπ' αὐτὴ τῇ σκοπιά.

Ἀλλά ἡ Ἀγία Γραφή πρέπει νά θεωρεῖται βασικά ὡς κατὰ ὁλοκληρωμένο. Στό κατὰ Ματθαῖον θά πρέπει νά προστεθεῖ καί ἡ συγγνώμη τοῦ κατὰ Λουκᾶν: «Πάτερ ἄφες αὐτοῖς, οὐ γάρ οἶδασι τί ποιοῦσι».

Καί ἡ ἱστορία τῶν Ἀποστόλων ἐξισορροπεῖ τά πράγματα μέ τά λόγια τοῦ Πέτρου: «Λοιπόν, ἀδελφοί, κατάλαβα ὅτι πράξατε ἀπὸ ἀγνοίας, ὅπως κι οἱ ἡγέτες σας». Ἰδιαίτερα, ὅμως, θά πρέπει νά δοῦμε τή ρωμαλέα δήλωση στήν ἐπιστολή πρὸς Ῥωμαίους, ὅπου ὁ Πέτρος διαλαλεῖ: «Ἐρωτῶ: Ἐγκατέλειψε ὁ Θεός τό λαό του; Δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀλήθεια!»

Ἀπό θεολογική ἀποψη ὁ ἀντισιμιτισμός δέν ἔχει καμία βάση. Ἀλλά δέν μπορεῖ νά ἀρνηθεῖ κανεὶς ὅτι ἀπὸ παράδοση ὑπῆρξε πάντοτε βαθιά παρανόηση μεταξύ Χριστιανῶν καί Ἑβραίων. Κι ἀπὸ τίς δύο πλευρές ἡ πολεμική ἦταν ὀξεία. Ἀς ὑπενθυμίσουμε στό σημεῖο αὐτό ὅτι ἡ εἰσαγωγή τῆς προσευχῆς τῶν 18 παρακλήσεων ἔβαλε τέλος στήν κοινότητα τῶν παλαιῶν Χριστιανῶν Ἰουδαίων μέ τούς ἀδελφούς τους, πού δέν ἀναγνώριζαν τόν Ἰησοῦ ὡς Μεσσία.

Ἀντισιμιτισμός: «Ἑβραῖοι γευματίζοντες» — ἀγγλικό σκίτσο τοῦ 18ου αἰώνα.

Ἡ πορεία τῆς ἱστορίας ἀπὸ τότε μᾶς εἶναι γνωστή. Εἶναι μία ἱστορία γεμάτη διωγμούς, ἀναγκαστικούς πρόσφυγτες, ἀκόμα καί φόνους, ὅπου ἡ κακῶς ἐννοουμένη πίστη ἔπαιξε τό ρόλο ἐνός πολύ στενοῦ μανδύα, πού κάτω του κρυβόταν ὁ πόθος γιά ἐξουσία. Ἡ ἀτέλειωτη σειρά ἀρνητικῶν μύθων, ἀρχίζοντας ἀπὸ τελετουργίες θανατώσεων καί σύλληψη τῆς ἱερῆς κοινωνίας μέχρι τῆς δηλητηρίασης τοῦ νεροῦ τῶν πηγαδιῶν, διεύρυνε τό χάσμα ἀτέλειωτα καί ἐπιπλέον προμήθευσε μέ ὑλικό τούς ὁπαδούς τοῦ νέου, ἐθνικιστικοῦ ἢ βιολογικοῦ ἀντισιμιτισμοῦ τοῦ 19ου καί 20ου αἰώνα.

Ὡστόσο μέσα στοὺς αἰῶνες ἐκείνους, ὅπου ἡ θρησκεία καί ἡ Ἐκκλησία ἐπισφράγιζαν τὴν δημόσια ζωὴ, ὑπῆρξαν καί φωτεινά σημεία πού δέν πρέπει νά ἀποσιωπηθοῦν. Ἡ δημοκρατία τῶν εὐγενῶν στήν Πολωνία π.χ. πρόσφερε σέ ἑκατοντάδες χιλιάδες βασανισμένους Ἑβραίων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης μία περιοχὴ γιά παραμονὴν μέ ἀρκετὴ ἐλευθερία αὐτοδιοίκησης.

Πάνω ἀπ' ὅλα, ὅμως, ἡ Παλιὰ Συμφωνία (Διαθήκη), στή βάση τῆς ὁποίας ἡ Νέα Διαθήκη μπόρεσε νά γίνει κατανοητὴ (ἔτσι τονίστηκε στὴ Σύνοδο τῆς Βιέννης), ἀποτελοῦσε τὸν καιρὸ ἐκεῖνο πολύ πῶς ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς καθημερινῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν, παρὰ σήμερα. Οἱ μεγάλες μορφές τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τιμῆθηκαν ἀπὸ τό λαὸ σάν Ἅγιοι καί σέ ἔργα ζωγραφικῆς τοῦ μεσαιῶνα καί τῆς ἐποχῆς τοῦ μαρκόκ παριστάνονται μέ φορεσιὰ σύγχρονων Ἰουδαίων, πράγμα πού ἐπηρέασε θετικὰ τὴν τοποθέτηση τοῦ λαοῦ.

Μεγάλη τομὴ στὴ σχέση Ἑβραίων καί Χριστιανῶν ἐπέφεραν οἱ διωγμοὶ πού ὀργάνωσαν οἱ ἐθνικοσοσιαλιστές. Ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1930 ἥδη, στὸ συνέδριο τοῦ Σάλτσμπουργκ, γίνονταν ὁμιλίες μέ θέμα «Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἑβραίων καί εἰδωλολατρῶν». Ὁ Πάπας Πῖος 11ος ἀνέφερε πρῶτος τὴ φράση «Πνευματικά εἶμαστε ὅλοι οἱ Σημίτες». Γιά τὴν περιοχὴ τῆς Βιέννης θά ὑπενθυμίσουμε τὴ δράση τοῦ γραφεῖος βοηθείας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου σέ μὴ ἀρειουσὴν καθολικούς, πού δέν βοηθοῦσε μόνο τούς Χριστιανούς ἐβραϊκῆς καταγωγῆς. Μετὰ τὸν πόλεμο, στήν Ἐπισκοπὴ τῆς Βιέννης συστάθηκε μιά ἐπιτροπὴ τῆς Pax Christi μέ σκοπὸ τό διάλογο μεταξύ Ἑβραίων καί Χριστιανῶν. Οἱ περιφερειακὲς ἐπιτροπὲς πού ζητοῦνται ἀπὸ τίς «κατευθυντήριες γραμμές» τῆς Συνόδου γιά τὴν πραγματοποίηση τῶν αἰτημάτων τῆς δήλωσης «Nostra Aetate», δέν ἀποτελοῦν κάτι νέο γιά τὴν περιοχὴ τῆς Βιέννης: μέ τὴν «ἐπιτροπὴ συντονισμοῦ τῆς συνεργασίας μεταξύ Χριστιανῶν καί Ἑβραίων» τό αἶτημα τῶν κα-

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑΝ ΔΙΑΘΗΚΗΝ

τευθυντηρίων γραμμών έχει ήδη εκπληρωθεί. Ἡ ἐπιτροπή αὐτή, πού συστάθηκε μέ προσπάθειες τῆς ὀργάνωσης Pax Christi, βρισκόταν πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνάληψη τῶν ἐργασιῶν τῆς σὲ ἐπίπεδο οἰκουμενικό, πράγμα πού ἐπέτρεψε τὴ συν-εργασία μεταξὺ Χριστιανῶν διαφόρων δογμάτων.

Ἡ Συντονιστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Βιέννης προσπαθεῖ ἀπὸ χρόνια νὰ ἐπιτύχει καλύτερη ἀμοιβαία πληροφόρηση μετα-ξὺ Ἑβραίων καὶ Χριστιανῶν. Παρόμοιο στόχο ἐπιδιώκει καὶ τὸ «Χριστιανικό — Ἑβραϊκό Κέντρο Πληροφοριῶν» τῶν ἀδελφῶν τῆς Notre Dame de Sion, πού διαθέτει καὶ δική του βιβλιοθήκη μέ ἐξειδικευμένη βιβλιογραφία.

Οἱ προσπάθειες τῆς Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Βιέννης γιὰ ἀμοιβαία κατανόηση ἐπηρέασαν ἀποφασιστικά καὶ τὴ δῆλωση τῆς Συνόδου τῶν Ἐπισκόπων στὴ Βιέννη, σχε-τικὰ μέ τὴ σχέση τῆς Ἐκκλησίας μέ μὴ καθολικούς, Ἑβραίους καὶ μὴ Χριστιανούς. Ἡ Σύνοδος τῆς Βιέννης ἀ-νῆκει στὶς ἐλάχιστες μετασυνοδικές συνόδους τῆς Εὐρώ-πης πού ἀσχολήθηκαν μέ τὸ ζήτημα τῶν Ἑβραίων. Οἱ κα-τευθυντήριες γραμμές, ἀποφάσεις, συστάσεις, ψηφίσματα καὶ ἐκκλήσεις, σχετικὰ μέ τὴ συνάντηση Χριστιανῶν — Ἑβραίων, ἔγιναν δεκτές ἀπὸ τοὺς συνοδικούς μέ συντρι-πικὴ πλειοψηφία. Στὰ ψηφίσματα, μεταξὺ ἄλλων, τονίστη-κε ὅτι: «Στὸ μάθημα, στὰ διδακτικά βιβλία καὶ τὰ βοηθητικά διδακτικά ἐγχειρίδια τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν, θὰ πρέπει νὰ ἀποφευχθοῦν ὅχι μόνον ἀναληθεῖς ἐκ-φράσεις γιὰ τὸν ἑβραϊκὸ λαό, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξηγηθοῦν οἱ φαινομενικὰ ἀρνητικές ἀποφάνσεις πού περιέχει ἡ Γραφή στὸ φῶς τῆς θεολογίας τοῦ Παύλου. Ἐπίσης πρέπει νὰ το-νιστεῖ τὸ θρησκευτικὸ περιεχόμενο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἔτσι νὰ παρουσιαστεῖ μέ θετικὸ τρόπο ἡ σημα-σία τοῦ Ἰσραὴλ ὡς συμμάχου, ἐταίρου τοῦ Θεοῦ.

Ὅπως ἀρμόζει στὶς συστάσεις τῆς Συνόδου τῶν Ἐπι-σκόπων, τὰ ἱδρύματα πού ἀσχολοῦνται μέ τὴν ἐπιμόρφω-ση τῶν ἐνηλίκων καθολικῶν στὴν περιοχὴ τῆς ἐπισκοπῆς, ἐνέτειναν τὴν ἐνασχόλησή τους μέ τὰ θέματα «Παλαιὰ Διαθήκη» καὶ «Ἰουδαϊσμός», πρὸ πάντων στὴ βιβλικὴ ἐρ-γασία καὶ στὸν ἐκπαιδευτικὸ τομέα. Κι αὐτὸ εἶναι ἐπιθυμία τῶν κατευθυντηρίων γραμμῶν τοῦ Βατικανοῦ, σὲ σχέση μέ τὴ δῆλωση περὶ Ἑβραϊσμοῦ τῆς Β' Συνόδου, πού ἐπα-ναφέρει στὴ μνήμη μας δύο σημαντικὰ γεγονότα: «Ὁ Ἰη-σοῦς, ὅπως καὶ οἱ Ἀπόστολοί του, καθῶς καὶ ἡ πλειοψηφία τῶν μαθητῶν του, προέρχονται ἀπὸ τὸν Ἰουδαϊκὸ λαό. Ἀποκαλύπτοντας ὅτι εἶναι Μεσσίας καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, φο-ρέας νέων μηνυμάτων, τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ Ἰησοῦς πάντοτε ὁμολογοῦσε καὶ δῆλωνε ὅτι θὰ ἐκκληρώσει τὴν παλαιότε-ρη ἀποκάλυψη». Αὐτὴ εἶναι ἡ μία πλευρὰ, ἀλλὰ δὲν θὰ πρέπει νὰ λησμονηθεῖ ἡ ἄλλη, ἡ Παλαιὰ Διαθήκη καὶ ἡ Ἰουδαϊκὴ παράδοση πού στηρίζεται σ' αὐτήν. Δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀντιπαρεθεθοῦν στὴν Καινὴ Διαθήκη μέ τρό-πο πού ἡ Ἰουδαϊκὴ παράδοση νὰ ἐμφανίζεται περιέχοντας μιὰ θρησκεία τῆς δικαιοσύνης, τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς νομι-μότητος μόνο, ἀλλὰ καὶ τὸ κάλεσμα γιὰ ἀγάπη πρὸς τὸ Θεὸ καὶ τὸν πλησίον».

Μ' αὐτὸ τὸ τρόπο οἱ καθολικοὶ τῆς Αὐστρίας καὶ ἰδιαίτε-ρα ἐδῶ στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Βιέννης, προχώρησαν ἀρ-κετά. Ξεπεράστηκαν ὀρεκτές ἐπιφυλάξεις, διασφαλνίστη-καν παρεξηγήσεις, ὁ διάλογος γίνεται, ἡ ἐπιστημο-νικὴ ἐνασχόληση μέ τὸν Ἑβραϊσμὸ ἔχει ἕνα ἀπὸ τὰ ἐπίκεν-τρά της στὴ Βιέννη. Ἀπομένουν πολλὰ ἀκόμα νὰ γίνουν. Τὸ τραῦμα τοῦ παρελθόντος δὲν μπορεῖ εὐκόλα νὰ ξεχα-στεῖ. Ἀλλὰ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν ἴδιο τὸ Θεὸ μπορεῖ νὰ θεραπεύσει πολλά, μέσα ἀπὸ τὴ συλλογικὴ ἐλπίδα.

[Κείμενο ὁμιλίας πού ἔγινε στὴ Λέσχη τῆς Β' καὶ Β' ριθ τῆς Βιέν-νης, στὶς 20 Νοεμβρίου 1978].

Ἀρχίζομε μέ τὴν ἀρσι μῆς μεγάλης παρεξηγήσεως, ὁ-φειλομένης εἰς κακὴν ἑρμηνεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Κα-τὰ τὴν ἑρμηνεία αὐτὴ οἱ Πρωτόπλαστοι, ὅτε ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τὸν Παράδεισο, κατεδικάσθησαν ἀπὸ τὸν Δημιουργόν εἰς αἰώνιο μόχθο: «Ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν ἄρτον σου» (Γεν. 3.19) καὶ φυσικὰ ἡ ἐργασία εἶναι ἀ-πόρροια κατάρας. Νομίζω ὅτι τοῦτο δὲν στέκει λογικῶς, ὅτι ἡ διδόμενη ἑρμηνεία εἶναι πρόχειρος καὶ ἀνακριβής, δε-δομένου ὅτι, καὶ πάλιν σύμφωνα μέ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη (Γεν. 2.15) οἱ Πρωτόπλαστοι καὶ εἰς τὸν Παράδεισο δὲν ἤ-σαν ἀργοί. «Ἐλαβε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐπλα-σε καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ Παραδείσῳ τῆς τροφῆς ἐργάζε-σθαι αὐτόν καὶ φυλάσσειν». Ἄρα καὶ ἐκεῖ ὁ ἄνθρωπος προσέφερε ὑπηρεσίας μέ τὴν διαφορά ὅτι ὁ τρόπος ἐργα-σίας του ἦτο εἰδυλλιακός. Δὲν εἶναι δυνατόν ὁ Θεός, ὁ Δη-μιουργός, νὰ παρουσιάζεται ὡς κατασκευαστὴς τοῦ Παν-τός, ὅπως καὶ εἶναι, καὶ τὸ ὁμοίωμά Του, νὰ μὴν εἶναι παρὰ ἕνας ἀπλοῦς ἀεργος, ἕνας τεμπέλης. Δημιουργία - δη-μιουργός εἶναι συνώνυμον τῆς ἐργασίας. Ἄρα καὶ τὸ καλλί-τερο τῶν δημιουργημάτων Του, τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίω-σιν Αὐτοῦ δημιουργημα δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἕνας μι-κρός δημιουργός καὶ αὐτός, ἕνας ἐργάτης⁽¹⁾. Ὁ Μέγας Βα-σίλειος τονίζει δι' ὀλίγων τὰ ἀνωτέρω, γράφων⁽²⁾ «Οὐ γάρ δὴ ποιῶν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἀργὸν καὶ ἀκίνητον αὐτὸν εἶναι βεβούληται, ἀλλ' ἐνεργὸν ὑπάρχει πρὸς τὰ καθήκον-τα· ἐν μὲν τῷ Παραδείσῳ κελεύσας τὸν Ἀδὰμ ἐργάζεσθαι καὶ φυλάττειν αὐτόν· εἰ γὰρ καὶ θεωρίᾳ καὶ τῷ ῥητῷ πρό-κειται· ἀλλὰ γοῦν καὶ τὸ ἰδικὸν ζήλου καὶ σπουδῆς ἀξίον· Μετὰ δὲ τὴν ἐκείθεν ἐκπτώσιν, ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου τὸν ἄρτον ἐσθίειν ἀποφηνάμενος· τὰ δὲ πρὸς τὸν Ἀδὰμ εἰρ-μμένα, πᾶσι τοῖς ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένοις εἴρηται». Ὁ Stein⁽³⁾ γράφει ὅτι «χωρὶς τὸ Θεῖον μαστίγιον τοῦ ἀγῶνος τῆς ὑπάρξεως, τὸ ὁποῖον ἡ Βίβλος συμβολίζει διὰ τοῦ ῥή-ματος «ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν ἄρτον σου», δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ συντελεσθῇ τὸ παιδαγωγικόν ἔργον τοῦ ἀνθρώπου ἐγὼ εἰς ἄλλον ἄνθρωπον, τοῦ ἀπὸ γενετῆς ἐγωῖστοῦ εἰς τὸν δι' ἀνατροφῆς ἀλτροῦστῆν». Ἡ ἐξέωσις ἀπὸ τὸν Παράδεισο δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ παρὰ μόνον ὡς μία ἀλλαγὴ τῶν ὄρων ἐργασίας, μιὰ ἔντασις ἐρ-γασίας, ἡ ὁποία νὰ ἐξαναγκάζει τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀναπό-λησιν τοῦ τρόπου ἐργασίας ἐκεῖ καὶ νὰ τὸν ὠθῇ πρὸς τὴν ἠθικὴν του βελτίωσιν ὥστε κάποτε, συγχωρούμενος ἀπὸ τὸν Δημιουργόν, νὰ ἐπανακτήσῃ τὸν ἀπολεσθέντα Παράδεισόν του. «Ἴδε τὴν θλίψιν μου καὶ τὸν μόχθον μου καὶ ὄφες πά-σας τὰς ἀμαρτίας μου» ψάλλει ὁ Δαυὶδ (Ψαλμοὶ Κ.Ε. 18). Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ σκεφθοῦμε ἄλλωθις γύρω ἀπὸ τὸ θέ-μα αὐτὸ ὅταν ἀνατρέξωμε εἰς τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ἡ ὁποία γέμει ἀπὸ διδάγματα τιμητικὰ διὰ τὴν ἐργασία, ἀπὸ παραι-νέσεις πρὸς ἐργασίαν, ἀπὸ καταδίκας τῆς ὀκνηρίας. «Πο-λὴν κακίαν ἐδίδασεν ἡ ἀργία» τονίζει ὁ Σειράχ (Λγ' 32) ὁ ἴ-διος δὲ συμβουλεύει (7.15) «Μὴ μισήσης ἐπίπονον ἐργα-σίαν καὶ γεωργίαν ἀπὸ Ὑψίστου ἐκτισμένην». Εἰς τὰς Πα

ροίμιας βλέπομε τὰ αὐτά: «Ἐπιθυμία ὀκνηρὸν ἀποκτείνουσιν· οὐ γὰρ προαιροῦνται αἱ χεῖρες αὐτοῦ ποιεῖν τί» (21.25). Καί ἄλλοι: «Προφασίζεται καὶ λέγει ὁ ὀκνηρὸς λέων ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἐν δὲ ταῖς πλατείαις φονευταί» (13). Καί ἄλλοι: «ὡσπερ θύρα στρέφεται ἐπὶ τοῦ στρόφιγγος, οὕτως ὀκνηρὸς ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ» (26.14). Καί εἰς ἄλλο σημεῖο (15-20) γράφει: «ὁδοὶ ἄεργων ἐστρωμέναι ἀκάνθαις». Θαυμασία εἶναι ἡ περικοπὴ τῶν Παροιμιῶν, (6-6-11) ἡ ὁποία συμβουλεῖ καὶ ἐπιδιώκει τὴν βελτίωσιν ὀκνηροῦ. Γράφει: «Ἦθι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὦ ὀκνηρὲ, καὶ ζήλωσον ἰδὼν τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ καὶ γενοῦ ἐκείνου σοφώτερος· ἐκείνῳ γὰρ γεωργίαν μὴ ὑπάρχοντος, μὴδὲ τὸν ἀναγκάζοντα ἔχων, μὴδὲ ὑπὸ δεσπότην ὦν, ἐτοιμάζεται θεοῦς τὴν τροφὴν πολλὴν τε τῷ ἀμητῷ ποιεῖται τὴν παράθεισιν. Ἦ πορεύθητι πρὸς τὴν μέλισσαν καὶ μάθε ὡς ἐργάτης ἐστὶ, τὴν τε ἐργασίαν ὡς σεμνὴν ἐμπορεύεται: ἥς τοὺς πόνους βασιλεῖς καὶ ἰδιῶται πρὸς ὑγίαν φέρονται, παθινή δὲ ἐστὶ πᾶσι καὶ ἐπίδοξος· καίπερ οὐσα ἀσθενὴς τῇ ῥώμῃ, τὴν σοφίαν τιμήσασα προήχθη· ἔως τίνος ὀκνηρὲ κατάκεισαι; Πότε δὲ ἐξ ὕπνου ἐγερθήσῃ; Ὀλίγον μὲν ὑπνοῖς, ὀλίγον δὲ κάθησαι, μικρὸν δὲ νυστάξεις, ὀλίγον δὲ ἐναγκαλίζεαι χερσὶ στήθῃ, εἴτ' ἐμπαραινέται σοι ὡσπερ κακὸς ὁδοιπὸρος ἡ πενία καὶ ἡ ἔνδεια ὡσπερ ἀγαθὸς δρομεύς· ἐάν δὲ ἄσκησιν ἥς ἤξει σὺ ὡσπερ πηγὴ ὁ ἀμητὸς σου, ἡ δὲ ἔνδεια ὡσπερ κακὸς ἀνὴρ αὐτομολήσει».

Εἰς τὰς Παροιμίας ἐπίσης «ὃς φυτεῖ συκὴν φάγεται τοὺς καρπούς αὐτῆς» (Κ.Ζ. 18) καὶ ἄλλοι «ὁ ἐργαζόμενος τὴν ἑαυτοῦ γῆν ἐμπλησθήσεται ἄρτων, οἱ δὲ διώκοντες μάταια ἐνδεεῖς φρενῶν» (ΙΒ' 11) καὶ ἄλλοι «ὀνειδιζόμενος ὀκνηρὸς οὐκ αἰσχύνεται» (Κ. 4) καὶ ἄλλοι «ὑπαρξὶς ἐπισπουδαζομένη μετὰ ἀνομίας ἐλάσσωσιν γίνεται, ὁ δὲ συνάγων ἑαυτῷ μετ' εὐσεβείας πληθυνθήσεται» (ΙΓ' 11) καὶ ἄλλοι (ΙΗ 8) «ὀκνηροὺς καταβάλλει φόβος, ψυχὰς δὲ ἀνδρογύνων πεινάσουσιν». Ὁ Σειράχ (ΛΗ' 31-34) τιμᾷ τὰς τέχνας γράφων περὶ τεχνιτῶν ὅτι «πάντες οὗτοι εἰς χεῖρας αὐτῶν ἐνεπίστευσαν καὶ ἕκαστος ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ σοφίζεται. Ἄνευ αὐτῶν οὐκ οἰκισθήσεται πόλις καὶ οὐ παροικήσουσιν οὐδέ περιπατήσουσιν». Ὁ ἴδιος τονίζει ἐπίσης (Κ' 28) ὅτι «ὁ ἐργαζόμενος γῆν ἀνυψώνει θημωνίαν αὐτοῦ· τιμὴν τὴν γεωργικὴν ἐργασίαν, καὶ συνιστᾷ τὴν προτίμησιν τῆς πάσης φύσεως ἐργασίας ἀντὶ τῆς κενοδοξίας. «Κρεῖστων ἐργαζόμενος ἐν πᾶσιν ἡ περιπατῶν ἡ δοξαζόμενος καὶ ἀπορῶν ἄρτων» (Ι' 27).

Εἰς τὰς Παροιμίας τιμᾶται καὶ ἡ ἐκπαίδευσις, ἡ ἀγωγή, διὰ τῶν «πενίαν καὶ ἀτιμίαν ἀφαιρεῖται παιδεία» (ΙΓ' 18), καθὼς καὶ ἡ δικαιοσύνη «δίκαιοι ποιήσουσιν ἐν πλούτῳ ἔτη πολλά, ἄδικοι δὲ ἀπολούνται συντόμως» (ΙΓ' 23). Ἀλλοῦ δὲ Ἀμώς (Ε' 11) ὁμιλεῖ καὶ αὐτὸς περὶ δικαιοσύνης καὶ γράφει ὅτι κακὸς συλλεγόμενος πλοῦτος εἶναι κατὰρα, δὲν εἶναι δυνατόν νά ἀποτελέσῃ ἀπόλαυσιν διὰ τὸν ἰδιοκτήτην του «διὰ τοῦτο ἀνθ' ὧν κατεκονδύλιζον πτωχοὺς, καὶ δῶρα ἐκλεκτὰ ἐδέξασθε παρ' αὐτῶν, οἴκους ξεστοὺς ὠκοδομήσατε, καὶ οὐ μὴ κατοικήσητε ἐν αὐτοῖς, ἀμπελῶνας ἐπιθυμητοὺς ἐφυτεύσατε, καὶ οὐ μὴ πῖπτε τὸν οἶνον αὐτῶν». Εἰς ἄλλα τῆς σημεία ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἀσχολεῖται τιμητικὰ μὲ τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν «καὶ περισσὸν ἐξ αὐτῶν υἱέ μου, φύλαξαι τοῦ ποιῆσαι βιβλία πολλὰ οὐκ ἐστὶ πειρασμός, καὶ μελέτῃ πολλῇ κόπως σαρκός» (Ἐκκλησ. ΙΒ' 12), καθὼς καὶ μὲ εἰδικὰ θέματα ἐργασίας καὶ κυρίως μὲ θέματα ἀποδοχῶν καὶ ἀναπαύσεως τῶν ἐργαζομένων.

Εἰς τὴν Ἑξοδό (Κ.Γ' 12) τονίζεται τὸ ἀπαραίτητον τῆς ἐβδομαδιαίας ἀναπαύσεως διὰ τῶν «Ἐξ ἡμέρας ἐργὰ καὶ ποιήσεις τὰ ἔργα σου τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ ἀνάπαυσις»⁽¹⁾ ἐν ἀντιθέσει ἀπὸ τὰς ἐργασίμων ἡμέρας ὅποτε ἡ ἐργασία πρέπει νά διαρκεῖ ὅλην τὴν ἡμέραν «Ἀνέτειλεν ὁ

ἥλιος... καὶ ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἑσπέρας» (Ψαλ. ΡΓ' 22-23). Εἰς τὰς Παροιμίας (Κ.Β. 29) καὶ εἰς τὴν Ἑξοδό (ΛΕ' 35) συνιστᾶται ἡ εἰδίκευσις τῆς ἐργασίας καὶ εὐρίσκεται ἡ ρίζα τοῦ στανχανωφισμοῦ. Ὅι εἰδίκευμένοι τεχνῖται θά παρασταθοῦν ἐνώπιον Βασιλέων «ὀρατικὸν ἀνδρα καὶ ὀξύν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ βασιλεῦσι δεῖ παρεστάναι καὶ μὴ παρεστάναι ἀνδράσι νωθροῖς». (Παρ.) «Καὶ ἐνέπλησεν αὐτοὺς σοφίας, συνέσεως, διανοίας, πάντα συνιέναι ποιῆσαι τὰ ἔργα τοῦ Ἀγίου, καὶ τὰ ὑφαντὰ καὶ ποικιλτὰ ὑφάνα τῷ κοκκίνῳ καὶ τῇ βύσσῳ, ποιεῖν πᾶν ἔργον ἀρχιτεκτονίας, ποικιλίας» (Ἑξοδος). Ἀλλὰ καὶ ζωοφιλίαν συνιστᾷ ἡ Γραφή (Παροιμ. ΙΒ' 10) γράφουσα: «Δίκαιος οἰκτερεῖ ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ σπλάχνα τῶν ἀσεβῶν ἀνελεῖται» καὶ φυσικὰ φιλίαν καὶ δικαιοσύνην πρὸς τὸν συνάνθρωπον, διότι «Κύριος ἐξετάζει τὸν δίκαιον καὶ ἀσεβῆ· ὁ δὲν ἀγαπῶν ἀδικίαν μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν» (Ψαλ. Ι. 6.), ὁ δὲ Θεὸς ἐλέγχει τοὺς κακοὺς ἐργοδότας «τὴν ταπεινώσιν μου καὶ τὸν κόπον τῶν χειρῶν μου εἶδεν ὁ Θεὸς καὶ ἤλεγξέ σε χθές» (Γεν. ΛΑ' 42).

Ὁ ἐργοδότης πρέπει νά ἀγαπᾷ τοὺς πλησίον του ἐργαζομένους καὶ ἐκτός τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐβδομαδιαίας ἀναπαύσεως, ἡ ὁποία πλὴν τοῦ θρησκευτικοῦ τῆς περιεχομένου χρειάζεται καὶ πρὸς ἀνάπαυσιν «ἵνα ἀναπαύσῃται ὁ βούς σου καὶ τὸ ποζύγιόν σου καὶ ἵνα ἀναψύξῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδείας σου καὶ ὁ προσῆλυτος», ἐπιβάλλεται καὶ ἡ ἀγάπη. «Μὴ κακώσης οἰκέτην ἐργαζόμενον ἐν ἀληθείᾳ, μὴδὲ μίσθιον δίδόντα ψυχὴν αὐτοῦ· οἰκέτην συνετόν ἀπατάω σου ἡ ψυχὴ, μὴ στερήσης αὐτόν ἐλευθερίας» τονίζει ὁ Σειράχ (Ζ' 20-21). Εἰς τοὺς Ψαλμοὺς (ΚΕ. 5) καταδικάζεται ὁ τόκος διὰ τῆς φράσεως «τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ καὶ δῶρα ἐπ' ἀθώοις οὐκ ἔλαβεν. Ὁ ποιῶν ταῦτα οὐ σαλευθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα». Εἰς τὸ Δευτερονόμιον (ΚΕ' 15) διδάσκειται ἡ δικαιοσύνη, ἀλλὰ καὶ θεωρεῖται ἡ ἰδιοκτησία τῆς γῆς ὡς θεῖος κληρὸς διὰ τῶν «καθίστατον ἀληθινόν καὶ δίκαιον ἔσται σοι, ἵνα πολυήμερος γένῃ ἐπὶ τῆς γῆς ἥς Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσί σοι ἐν κλήρῳ». Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστή, διδάσκειται ὅτι δὲν ἀποκλείεται ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἐγκοσμίων ἀγαθῶν, ἐφ' ὅσον γίνεται ἐν μέτρῳ, δεδομένου ὅτι καὶ αὐτὰ εἶναι δῶρον Θεοῦ καὶ προῖόν τῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας. «Καὶ γε πᾶς ἄνθρωπος ὃς φάγεται καὶ πίεται, καὶ ἴδη, ἀγαθὸν ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ, δόμα Θεοῦ ἐστίν» (Γ. 13). «Καὶ γε πᾶς ἄνθρωπος ὃς ἔδωκεν αὐτῷ, ὁ Θεὸς πλοῦτον καὶ ὑπάρχοντα, καὶ ἐξουσίαν αὐτῷ φαγεῖν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ λαβεῖν τὸ μέρος αὐτοῦ, καὶ τοῦ εὐφρανθῆναι ἐν μόχθῳ αὐτοῦ, τοῦτο δόμα Θεοῦ ἐστίν» (Δ 18). Ὁ Σειράχ (Χ 30) τονίζει τὸ ἀπαραίτητον τῆς κυκλοφορίας τοῦ πλοῦτος γράφων: «Σοφία κεκρυμμένη καὶ θησαυρὸς ἀφανής, τίς ὠφέλεια ἐν ἀμφοτέροις;»

Ὅπως εἶδαμε ἀπὸ τὰς ὀλίγας περικοπὰς ποῦ ἀνέφερα ἀνωτέρω, ἡ Παλαιὰ Διαθήκη γέμει ἀπὸ ἐπαινετικῶν λόγων καὶ παραινέσεων διὰ τὴν ἐργασία, ἀποτελοῦσα ἐξαιρέσιν τῆς τότε ἐπικρατοῦσης νοστορίας.⁽²⁾ Τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, τὸν Νόμον, συνεπλήρωσε ὁ Ἰησοῦς Χριστός, εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς καὶ φυσικὰ καὶ εἰς τὸν τομέα τῆς ἐργασίας.

(1) Ὁ Δ. Σαβράμης (Τὸ νόημα τῆς ἐργασίας σ. 33) γράφει ὅτι ἡ ἐργασία ὄχι μόνον δὲν εἶναι τιμωρία ἀλλ' ἀντίθετα εἶναι εὐγενὴς ἀποστολὴ τὴν ὁποῖαν ἐμεῖς ἀπὸ δῶρων Θεοῦ τὴν μετὰτρέπομε εἰς ἀγῶνα βιοπάλης, παραβλέποντες τὸν Θεό. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν μισθὸ αὐτῆς (σ. 43) πρέπει νά ἱκανοποιεῖ. 1) Ζωτικὰς ἀνάγκας ἐργαζομένου καὶ οἰκογενεῖας του. 2) Νά ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς ἐπιχειρήσεως. 3) Νά μὴν παραβλέπει τὸ γενικὸ καλὸ. Ὁ Μηρατισμὸς (Οὐμανισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς σ. 20) γράφει ὅτι ὁ «ἄνθρωπος κατὰ τὴν θεμελιώδη χριστιανικὴν

ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΟΥ Κ.Ι.Σ. ΓΙΑ ΤΑ ΘΛΙΒΕΡΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ ΠΑΝΑΘΗΝΑΪΚΟΥ – ΜΑΚΑΜΠΗ

Τό Κεντρικό Ίσραηλιτικό Συμβούλιο απέστειλε τό παρακάτω Έγγραφο διαμαρτυρίας πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς Προεδρίας Κυβερνήσεως καὶ Δημοσίας Τάξεως κ.κ. Κουτσόγιωργα καὶ Σκουλαρίκη καὶ τὸν ὑφυπουργό Ἀθλητισμοῦ κ. Κατσιφάρα:

«Περιμέναμε νά περάσει ἕνας καὶ πλέον μήνας ἀπὸ τὰ ἔκτροπα πού ἔλαβαν χώρα στὸν ἀγώνα μπάσκετ μεταξὺ Παναθηναϊκοῦ καὶ Μακαμπή γιά νά σᾶς ἀπευθύνουμε τήν παροῦσα. Καί περιμέναμε ἐπὶ ἕνα τόσο μεγάλο χρονικὸ διάστημα γιατί ἐλπίζαμε ὅτι κάποιοι ἢ κάποιοι ἐκπρόσωποι τῆς Κυβερνήσεως θά εἶχαν καταδικάσει τὰ συμβάντα.

Συγκεκριμένα, ὅπως ἀσφαλῶς γνωρίζετε, στὸν ἀγώνα αὐτόν μερικοὶ φίλαθλοι(!) φώναζαν «Ἑβραῖοι γουρούνια θά γίνετε σαπούνια», «Χίτλερ γιά πάντα» κ.ἄ. παρόμοια ἐνῷ ἀνέμιζαν καὶ σημαῖες μέ τή μισητὴ σβάστικα. Ὅλα αὐτὰ τὰ εἰδείξε ἡ Ε.Ρ.Τ. ἀναμεταδίδοντας τὸν ἀγώνα.

Στὸν ἀγώνα ὑπῆρχε καὶ ἰκανὴ δύναμη τῆς Ἀστυνομίας Πόλεων, ἡ ὁποία παρακολουθοῦσε ἀδρανῆς τὰ ὅσα συνέβαιναν. Ὅταν, μάλιστα, ὁμόθησκός μας ἀπευθύνθηκε στὸν ἐπικεφαλῆς τῆς ἀστυνομικῆς δυνάμεως ὑποδεικνύοντάς του ὅτι κάτι ἔπρεπε νά πράξουν, ἐπιδεικνύοντάς του καὶ τὶς χιτλερικές σημαῖες, ἔλαβε τήν ἀπάντησιν: «Λοιπὸν, τί νά κάνομε;»

Θά μᾶς ἐπιτρέψετε νά νομίζουμε, Κύριοι Ὑπουργοί, ὅτι θά ἔπρεπε νά εἶχε ἡδὴ ἐκδηλωθεῖ ἀντίδραση: μέ τὸ νά δοθεῖ ἐντολή στήν Ε.Ρ.Τ. νά ἀποκαταστήσει τὰ πράγματα καὶ νά ἐκφράσει ὁ κ. ὑπουργός, ὁ ἀρμόδιος ἐπὶ τοῦ Ἀθλητισμοῦ, τήν ἀγανάκτησιν του (τήν ὁποία ἐλπίζουμε ὅτι θά αἰσθάνηται) γι' αὐτές τὶς ἐπικίνδυνες γιά τήν ἐσωτερικὴ ὁμόνοια καὶ τὴ διεθνή εἰκόνα τῆς χώρας μας ἐνέργειες τῶν φίλαθλων(!), οἱ ὁποῖες θύμιζαν τὶς χειρότερες στιγμὲς τοῦ φασισμού. Γιατί δέν ἦταν οἱ Ἑβραῖοι οἱ ὁποῖοι βριζόντουσαν μέ αὐτές τὶς θλιβερές ἐκδηλώσεις ἀλλὰ τὰ ἰδεώδη τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Δημοκρατίας. Βριζόντουσαν ὅχι μόνο 6 ἑκατομμύρια Ἑβραῖοι - θύματα τοῦ Ναζισμοῦ ἀλλὰ καὶ ἄλλοι τόσοι ἀθῶοι μάρτυρες τῶν χιτλερικῶν στρατοπέδων, οἱ ὁποῖοι ἀνῆκαν σ' ὅλες τὶς θρησκείες καὶ σ' ὅλες τὶς ἐθνότητες.

Θά ἔπρεπε, ἐπίσης, ὁ κ. ὑπουργός Δημοσίας Τάξεως νά εἶχε διατάξει ἀνακρίσεις καὶ νά εἶχε ἐπιβάλλει κυρώσεις στὰ ἀστυνομικὰ ὄργανα πού ἀνέχτηκαν αὐτὴ τὴν κατάστασιν. Πῶς δέν συνέλαβαν, ἔστω καὶ «γιά τὰ μάτια», ἕναν νεοναζιστὴ; Ποιά, ἄραγε, «τάξη» προστατεύει ἡ Ἀστυνομία ὅταν δέν προστατεύει τὴ δημοκρατικὴ εὐταξία ἀπὸ τὴς ἀθλιότητες τῶν φιλοφασιστῶν;

Θά ἔπρεπε πολλὰ νά εἶχαν γίνει, κυρίως ἀπὸ τὴν Ε.Ρ.Τ., Κύριε ὑπουργέ Προεδρίας, ὅχι γιά νά ἀποκαταστήσει τοὺς Ἑβραίους - θύματα τοῦ πιό ἀγρίου διωγμοῦ στήν ἱστορία τῆς Ἀνθρωπότητος - ἀλλὰ γιά νά πληροφωρήσει τὴ νέα ἱδὴς γενιά, νά διδάξει καὶ νά προβληματίσει στὰ ἰδεώδη τῆς Δημοκρατίας καὶ ὅχι νά ἀφήσει τοὺς θεατὲς μέ τὴν ἐντύπωσιν τῶν συνθημάτων τῆς μισαλλοδοξίας, τοῦ ρατσισμοῦ καὶ τῶν θρησκευτικῶν διακρίσεων. Μὲ τὴ σιωπὴ τῆς ἡ Ε.Ρ.Τ. ἄφησε χωρὶς καταδίκη τὰ θλιβερά αὐτὰ συνθήματα, συνθήματα τὰ ὁποῖα, τὸ ἐπαναλαμβάνουμε, δέν εἶναι μόνον ἐναντίον τῶν Ἑβραίων ἀλλὰ εἶναι καὶ ἐναντίον τῆς Δημοκρατίας, τῆς Εἰρήνης καὶ τῆς Παγκόσμιας Συνειδήσεως.

Σημειώνουμε, μέ τὴν εὐκαιρία, ὅτι μόνο ὁ πρόεδρος τοῦ Παναθηναϊκοῦ (ὄργανωτοῦ τοῦ ἀγῶνα) ἐξέφρασε τὴν ἀγανάκτησιν του καὶ εἶπε ὅτι θά διακόψει τὸν ἀγώνα ἐάν ἐξακολουθήσουν νά ἐκτοξεύονται παρόμοια συνθήματα. Κύριοι Ὑπουργοί,

Ὁ λαὸς μας συνηθίζει νά λέει: «Ποτέ δέν εἶναι ἀργά». Μὲ αὐτὴ τὴν παραίνεση κλείνουμε αὐτὴ τὴν ἐπιστολή, τονίζοντας ὅτι εἶναι κυρίως χρέος τῆς Ε.Ρ.Τ. νά διδάξει τὴν ἀλήθεια, μεταδίδοντας τὴν κυβερνητικὴ θέσιν, πού θέλουμε νά πιστεύουμε ὅτι θά εἶναι αὐστηρὰ καταδικαστικὴ».

ἀντίληψιν, ἔχει δημιουργηθῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς ψυχοφυσικὸν ὄν καὶ εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, ὅπερ δέν σημαίνει μόνον ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι προσωπικότης ἀλλ' ὅτι ἔχει ἐμφυτον καὶ τὴν φωνὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς τὸν πλησίον ἀφ' ἑτέρου καὶ διὰ μέσου τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης εἶναι προωρισμένος νά ἐξομολωθῇ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ὅτι, ἐπὶ πλέον, ἐπικρατήσῃ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μέ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν δύναμιν νά κυριαρχήσῃ ἐπὶ τῆς Φύσεως, πράγμα τὸν ὁποῖον ἐκφράζεται διὰ τῆς θείας ἐκείνης ρήτρας πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους «κατακυριεύσατε τῆς Γῆς», (Γένεσις σ' 28)». Ὁ Ε. Μαρσάκης (Ἔργασια καὶ Βίβλος εἰς ἑκδόσιν Χριστιανικοῦ Κύκλου σ. 94 95) ἔχει ἀντίθετο γνώμη γράφων ὅτι ἡ Βίβλος θεωρεῖ τὴν ἐργασία ὡς συνέπειαν τῆς ἁμαρτίας μας «Ἐργάζεται διότι δέν μπορεῖ νά πράξῃ ἄλλως ὁ ἄνθρωπος». Ὁ Ε. Μαρσάκης (Ἔργασια καὶ Βίβλος εἰς ἑκδόσιν Χριστιανικοῦ Κύκλου σ. 94 95) ἔχει ἀντίθετο γνώμη γράφων ὅτι ἡ Βίβλος θεωρεῖ τὴν ἐργασία ὡς συνέπειαν τῆς ἁμαρτίας μας «Ἐργάζεται διότι δέν μπορεῖ νά πράξῃ ἄλλως ὁ ἄνθρωπος». Ὁ Ε. Μαρσάκης (Ἔργασια καὶ Βίβλος εἰς ἑκδόσιν Χριστιανικοῦ Κύκλου σ. 94 95) ἔχει ἀντίθετο γνώμη γράφων ὅτι ἡ Βίβλος θεωρεῖ τὴν ἐργασία ὡς συνέπειαν τῆς ἁμαρτίας μας «Ἐργάζεται διότι δέν μπορεῖ νά πράξῃ ἄλλως ὁ ἄνθρωπος». Ὁ Ε. Μαρσάκης (Ἔργασια καὶ Βίβλος εἰς ἑκδόσιν Χριστιανικοῦ Κύκλου σ. 94 95) ἔχει ἀντίθετο γνώμη γράφων ὅτι ἡ Βίβλος θεωρεῖ τὴν ἐργασία ὡς συνέπειαν τῆς ἁμαρτίας μας «Ἐργάζεται διότι δέν μπορεῖ νά πράξῃ ἄλλως ὁ ἄνθρωπος».

(2) 4η Ἀσκητ. Διάταξις.

(3) Εἰσαγωγή εἰς τὴν κοινωνιολογίαν σ. 281

(4) Τὰ Λευϊτικά (ΚΣΤ' 2) ἐπαναλαμβάνουν: «λάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς. Ὅταν εἰσέλθῃτε εἰς τὴν γῆν, ἣν ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν καὶ ἀναπαύσεται ἡ γῆ, ἣν ἐγὼ ὑμῖν δίδωμι σάββατον τῷ Κυρίῳ».

(5) Εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην (Παροιμ. Κ 8) συνιστᾶται τὸ μέτρον τῶν οικονομικῶν ἐπιδιώξεων «Πλοῦτον δέ καὶ πένιν μὴ μοι δῶς, σύνταξον δέ μοι τὰ δέοντα καὶ τὰ αὐτάρκη, ἵνα μὴ πλησθεῖς μευδὴς γίνωμαι καὶ εἴπω, τίς μέ ὄρα; ἢ πενόμενος κλέψω καὶ ὀμόσω τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ».

[Ὁ κ. Εὐ. Σαββόπουλος ἔχει σπουδάσει νομικὰ (Δρ.) καὶ κοινωνιολογία. ἔχει διατελέσει ὑπουργός καὶ βουλευτὴς Πειραιῶς καὶ Νήσων, καθὼς καὶ ἀντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης. Κυριότερα ἔργα του «Ἡ ἐργασία κατὰ τὴν ἐλληνικὴν ἀρχαιότητα», «Κοινωνικὰ Μελέται», «Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐφηρμοσμένην Κοινωνιολογίαν», «Ἐκπαίδευσις καὶ κοινωνία» κ.ἄ. Τὸ ἄρθρον πού δημοσιεύουμε εἶναι ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ βιβλίου του «Χριστιανισμός καὶ Ἔργασία», Πειραιεὺς 1958].

Jules Isaac
(1877 - 1963)

Jules Isaac: Έδωσε τίς βάσεις για τόν διάλογο - συμφιλίωση Χριστιανισμού καί του Έβραϊσμού

Απόσπασμα από διάλεξη πού δόθηκε από τήν κ. Huchet - Bishop, πρόεδρο τής Έβραιο-Χριστιανικής Φιλίας τής Γαλλίας, στη συνάντηση του Διεθνούς Συμβουλίου Χριστιανών καί Έβραίων, στό Πανεπιστήμιο του Southampton, στίς 20 - 27 Ιουλίου 1977. Η εύκαιρία δόθηκε μέ τήν επέτειο των 80 χρόνων του Αϊδεσιμωτάτου δρ. James Parkes καί των 100 χρόνων από τή γέννηση του Jules Isaac, του Γάλλου, Έβραίου τό θρησκειμα, συγγραφέα καί ιστορικού.

Η κ. Huchet - Bishop έρευνήσε τήν καριέρα ενός ανθρώπου, του οποίου ο Έβραϊσμός για πολύ καιρό παρέμενε άδρανής. Σάν όπαδός του Dreyfus ήθελε νά φανερωθεί ή αλήθεια, αλλά όχι μόνον έπειδή ήταν όμόθρησκος. Όταν ο Χίτλερ ανέβηκε στην έξουσία, ο Jules Isaac, τό 1934, μπήκε στην Έπιτροπή των διανοουμένων άντιφασιστών. Μετά τό ξέσπασμα του πολέμου, ξύπνησε μέσα του ο Έβραϊς.

Τό 1940 τό κύριο ένδιαφέρον του Jules Isaac ήταν, όπως έλεγε στον έαυτό του, νά γράψει «έναν ύμνο στη χαμένη θεία έλευθερία». Οι άντιδράσεις του ήταν οι άντιδράσεις ενός Γάλλου άνθρωπιστή, πιστού στίς δημοκρατικές αξίες. Γι' αυτό μπορεί κανείς νά καταλάβει γιατί μερικοί από τούς Έβραίους φίλους μου κατηγόρησαν τόν Isaac για τήν καθυστέρηση τής άποφάσεώς του, σχετικά μέ τήν τύχη των Έβραίων. Αυτοί ύποστηρίζουν: «Πώς ήταν δυνατόν ένας άνθρωπος τής αξίας του Isaac νά μή καταλάβει τί γινόταν μέ τούς Έβραίους στη Γερμανία από τό 1933; Καί πώς δέν μόρεσε νά καταλάβει, κατά τή γερμανική κατοχή τής Γαλλίας, ότι ή ίδια τύχη περίμενε καί τούς Γάλλους Έβραίους;».

Ένας άργοπορημένος στον Έβραϊσμό

Παραδέχομαι ότι μέ τήν πρώτη ματιά αυτό είναι μταιοπονία. Θα δώσω τίς δικές μου εξηγήσεις, άν καί μπορεί νά ύπάρξουν κι άλλες. Ο Jules Isaac δέν μεγάλωσε σέ μία άυστηρά θρησκευόμενη έβραϊκή οικογένεια. Η μητέρα του νήστευε τό Yom Kippur καί πήγαινε στη Συναγωγή στίς μεγάλες έβραϊκές γιορτές. Αλλά ο πατέρας του, ένας δικαίος καί ίσιος άνθρωπος, δέν ένδιαφερόταν για τή θρησκεία.

Ανήκε στην άστική τάξη των άνωτέρων κρατικών λειτουργών τής Τρίτης Δημοκρατίας, άφοσιωμένος στη δημοκρατία καί στο λαϊκισμό, άγνοώντας, όπως καί κάθε άλλος, ότι αυτός ο λαϊκισμός ήταν έμποτισμένος μέ αξίες κληρονομημένες από τήν έβραιο - χριστιανική παράδοση.

Μέ τό χαμό καί των δύο γονιών του, στην ηλικία των δεκατριών χρόνων, ο Isaac μπήκε έσωτερικός σ' ένα κρατικό σχολείο, στο όποιο δέν ύπήρχε θρησκευτική έκπαίδευση. Έμφαση δινόταν στίς άστικές άρετές καί μία από αυτές ήταν ή άνοχή στα θρησκευτικά ζητήματα. Από τόν Ναπολέοντα καί μετά ο Έβραϊσμός έθεωρείτο μόνο μία θρησκευτική πίστη, ακριβώς όπως ο Καθολικισμός καί ο Προτεσταντισμός. Στο Λύκειο ο Jules Isaac δέν γνώρισε έκδηλώσεις άντισημιτισμού. Ο βασικός τόνος στη Γαλλία μετά τήν επάνόρθωση του Dreyfus — εκτός τή μανία τής «Action Francaise» — ήταν άνοχή καί άδιαφορία.

Ένας άλλος λόγος για τήν άργοπορημένη συμπεριφορά του Isaac μπορεί νά είναι τό γεγονός ότι είχε έρευνήσει στίς πηγές τής συγκρούσεως του 1914: τά λάθη τής Συνθήκης των Βερσαλλιών ήταν φανερά σ' αυτόν καί έτσι έπρεπε νά άναμένονται οι συνέπειες. Τέλος, θα μπορούσε κανείς νά πει ότι ο Isaac ήταν πολύ «Γάλλος» στην άντίδρασή του προς τό Ναζισμό, βλέποντάς τον σάν μία παροδική γερμανική μανία πού ποτέ δέν θα συνέβαινε στη Γαλλία.

Πάντως λίγοι μήνες κατοχής ήταν άρκετοί για ν' άνοιξουν τά μάτια του. Άρχισε νά άκούει για άποβολή συμμαθητών του: ήταν Έβραίοι: για όνόματα πού διώχτηκαν από τόν κατάλογο τής Λεγεώνας τής Τιμής: ήταν έβραϊκά όνόματα. Τότε, μου είπε, τελείως ξαφνικά άισθάνθηκε νά είναι μέ τό μέρος των καταδιωγμένων. Ποτέ δέν είχε κρύψει τήν έβραϊκή του ταυτότητα ούτε όμως καί τήν είχε τονίσει. Αλλά τώρα, ένώπιον των διωγμών, όπως καί ο Bergson άργότερα, τήν όμολόγησε.

Απ' τήν άλλη μεριά, αυτή ή κατάσταση προκάλεσε τή σκέψη του σάν ιστορικού. Πώς ήταν δυνατή αυτή ή παραφροσύνη των Ναζί μετά από σχεδόν 2.000

χρόνια χριστιανικής διδασκαλίας; Τι είχαν διδαχτεί οι Χριστιανοί;

Γιά πρώτη φορά στη ζωή του ο Jules Isaac, ο Ιστορικός, άνοιξε τη Βίβλο. Άρχισε με τις χριστιανικές Γραφές και την Καινή Διαθήκη και έπειδή είχε μελετήσει τα ελληνικά τη διάβασε στη γλώσσα αυτή. Σ' αυτή τη μελέτη είδε «τή φρεσκάδα και την ευθύτητα της ανθρώπινης ματιάς, μία ευρύτητα της ψυχής, άπόλυτη ειλικρίνεια και την αλήθεια του άγώνα». Πάλι τό ίδιο ένδιαφέρον γιά την αλήθεια.

Αυτή ή μελέτη, καινούργια γι' αυτόν πού ήταν άμόλυντος άπό την παράδοση και τίς συνήθειες της σκέψης, τοῦ άποκάλυψε την Ιστορία τοῦ 'Ιησοῦ τοῦ 'Εβραίου. «Ήταν ένας 'Εβραίος, ένας άπλός 'Εβραίος», είχε γράψει ο Ρέγυ. Τά Εὐαγγέλια τόν παρουσιάζουν σάν έναν 'Εβραίο πού κρατούσε τίς γιορτές και ήταν εμπειρος στίς Γραφές. Σύμφωνα μέ τά Συνοπτικά Εὐαγγέλια, τά πληθή των 'Εβραίων ήταν ένθροονισμένα μαζί του, τόν ακολουθοῦσαν παντοῦ και τόν άναζητοῦσαν όταν ήθελε νά ξεκουραστεί λίγο και νά προσευχηθεί μόνος. 'Αγαποῦσε τό λαό του και ο λαός του τόν αγαποῦσε. Δεχόταν προσκλήσεις άπό όποιοδήποτε είτε σκεπτόταν καλά γι' αυτόν, όπως οι Φαρισαίοι, είτε τόν αντιπαθοῦσαν, όπως οι φοροεισπράκτορες. Αίσθανόταν μ' όλους άνετα, πρωτίστως, όμως, μέ τούς 'Εβραίους. Τόν παρότρυναν νά μιλά μέ μή 'Εβραίους και νά κάνει ό,τιδήποτε γι' αυτούς. 'Ακόμη τούς έπαινοῦσε όταν έπρεπε νά έπαινεθεί ή πίστη τους. Ήταν τόσο δίκαιος μαζί τους, όσο έπρεπε νά είναι ένας γιός των 'Εντολών: «ο ξένος, ο παροικῶν μέ σās, θέλει εἶσθαι εἰς έσās ως ο αὐτόχθων, και θέλεις αγαπή αὐτόν ως σεαυτόν διότι ξένοι εἰστάθητε έν γῇ Αἰγύπτου» (Λευτ. 19.34) 'Η Στάυρωση; Δέν ήταν φανερό ότι ήταν έργο των Ρωμαίων κατακτητῶν μέ τή βοήθεια μερικῶν 'Εβραίων συνεργατῶν; Και όχι έργο τοῦ έβραϊκοῦ λαοῦ;

Τότε οι Ναζι έπληξαν και τόν 'Ισαάκ: δέν ήταν πιά ο γενικός διευθυντής Παιδείας και τοῦ πήρανε και τό παράσημο της Λεγεώνας της Τιμής. Τό άπίστευτο είχε έρθει. Στη χώρα πού είχε δώσει πρώτη ίσα δικαιώματα γιά όλους, αυτός, ο Jules Isaac, Γάλλος μέχρι τό κόκκαλο, έπαισε ξαφνικά νά είναι ένας ισότιμος πολίτης. Τέτοιο πράγμα δέν θά συνέβαινε παρά μόνο έπειδή ο κόσμος είχε διδαχθεί γιά γενεές νά μισει τούς 'Εβραίους.

Συνέχισε την εργασία του. Σάν Ιστορικός ο 'Ισαάκ γνώριζε τίς φάσεις τοῦ αντισημιτισμοῦ στην Αἴγυπτο, 'Ελλάδα και Ρώμη, μέ τίς σφαγές των Σταυροφόρων και της 'Ιερās 'Εξετάσεως. Άρχισε νά αναρωτιέται τί είχαν διδάξει και τί είχαν γράψει γιά τά Εὐαγγέλια οι Θεολόγοι και οι Χριστιανοί Ιερείς. «Έβαλα τά σχόλια δίπλα - δίπλα μέ τό κείμενο, δείχνοντας έτσι την άβυσσο πού τά χωρίζει», έγραφε.

Αυτό τό έκανε όπως μόνο ένας Ιστορικός άδέκατης πνευματικής άκραιότητας μπορούσε νά τό κάνει. Τό ψεύδος των χριστιανικών δηλώσεων φανερώθηκε — ότι τόν Χριστό τόν είχε άπαρνηθεί ο λαός του, ότι αυτός ο ίδιος καταράστηκε τόν 'Ισραήλ, ότι ο 'Εβραϊσμός είχε έκφυλιστεί την εποχή τοῦ 'Ιησοῦ, ότι

ο 'Ιησοῦς ο ίδιος είχε βάλεϊ ένα τέλος σ' αυτό, ότι ο έβραϊκός λαός είχε σταυρώσει τόν 'Ιησοῦ και έξ αιτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος είχαν γίνει περιπλανώμενοι πάνω στη γῇ και άξιζαν την περιφρόνηση και τούς διωγμούς πού υπέστησαν γιά αἰώνες. Αυτή ή διδασκαλία, άπό αἰώνες παλιά, χύθηκε μέσα στην ευρωπαϊκή διάνοηση και έκανε δυνατό αυτό πού έγινε κάτω από τή ναζιστική μπότα.

Οι υποθήκες της γυναίκας του

'Η Κυρία Isaac ένδιαφερόταν πολύ γιά την εργασία τοῦ συζύγου της. Καθώς αὐτός προχωροῦσε άπό άνακάλυψη σέ άνακάλυψη, ή σύζυγός του τόν ένθάρρυνε συνεχώς. Τοῦ έλεγε: «Γιατί κανείς δέν έχει δει αυτό πού βλέπεις;». Είχε σχεδόν φθάσει στη μέση τοῦ χειρογράφου του όταν ή φοβερή τραγωδία τόν έπληξε. Ήταν στό κουρείο όταν κάποιος μπήκε και είπε: «Μήν πās σπίτι, ή Γκεστάπο είναι εκεί». Βεβαίως αὐτός έτρεξε στό σπίτι. Είχαν πάρει τή σύζυγό του, την κόρη του, τόν άντρα της και τό μικρότερο γιό του. Τρελλός άπό λύπη πήγε στη Γκεστάπο: «Πήρατε την οικογένειά μου, πάρτε με και μένα». Οι γραφειοκράτες Ναζι δέν είχαν τέτοια διάταγή, τουλάχιστον γιά την ώρα.

Είχαν αυτή τή διαταγή άργότερα, αλλά τότε ο Jules Isaac είχε εξαφανιστεί. Είχε φύγει μέ τό πολύτιμο χειρόγραφό του, πιστός στό τελευταίο μήνυμα της γυναίκας του, σταλμένο άπό τό στρατόπεδο τοῦ Drancy πρίν σταλεῖ πρὸς τό θάνατο στό 'Αουσβιτς. 'Ενα αντίγραφο αὐτοῦ τοῦ μηνύματος έχω στό χέρι μου χάρις στον Daniel Isaac (τό μεγαλύτερο γιό τοῦ Jules) πού μέ συγκίνησε πολύ. Τόν καιρό πού τούς έπιασαν, ο Daniel είχε κιάλας δραπετεύσει στην 'Αγγλία και είχε μπει στην 'Αντίσταση.

Και τώρα τό τελευταίο μήνυμα της Κυρίας Isaac στον άνδρα της:

«'Αγαπημένο μου φίλε. Φεύγουμε αύριο. Είναι πολύ σκληρό και τό χειρότερο είναι πού δέν ξέρω τίποτε γιά σένα άπό τή φοβερή μέρα πού χωριστήκαμε. Φίλε μου, πρόσεχε τόν εαυτό σου γιά χάρη μας, νά έχεις έμπιστοσύνη και νά τελειώσεις την εργασία σου, ο κόσμος την περιμένει. Είμαστε ακόμη μαζί, οι τρεις μας, τά παιδιά μέ φροντίζουν, σάν νά ήταν στό πλάϊ σου. 'Αλλά σύντομα θά είμαστε πάλι μαζί, ο εφιάλτης δέν θά διαρκέσει, σέ αγαπάμε τόσο πολύ και ή δοκιμασία είναι 'δυσκολότερη γιά σένα, νά είσαι ύπομονетικός και προσεκτικός, σέ Ικετεύω μήν πηγαίνεις εκεί πού ή μόλυνση είναι επικίνδυνη. Θά σου στείλουμε νέα μόλις μπορέσουμε, δέν ξέρουμε πού πηγαίνουμε. 'Αλλά όλοι έλπίζουμε ότι θά ξαναβρεθοῦμε όλοι μαζί, δέν θά άπελπιστοῦμε. Φίλε μου, γειά σου, σ' αγαπώ και σέ φιλω μέ όλη μου την ψυχή. Στο έπανιδείν. Είμαστε καλά».

■ «Νά τελειώσεις την εργασία σου, ο κόσμος την περιμένει». 'Από τότε είπε ο Jules Isaac «ή εργασία μου έγινε μία Ιερή άποστολή». Αυτό είναι τό χρέος

μου πρὸς τὴν Κυρία Isaac. Μέσα στὴν ἀπελπισία καὶ τὴν ἀγωνία τῆς σκεπτόταν αὐτὸ τὸ χειρόγραφο καὶ παρῶτρυνε τὸν ἄντρα τῆς νὰ τὸ τελειώσει. Τὶ ἄλτρουϊστικὸ αὐτὸ τὸ τελευταῖο μῆνυμα καὶ τί ἐπιπτώσεις εἶχε! Στέκεται κανεὶς μὲ δέος μπροστά στίς συνέπειες μιᾶς μόνης πράξεως γεννημένης μέσα ἀπ' τὴν ἀληθινὴ ἀγάπη καὶ ἀφοσίωση. Ἡ Laure καὶ ὁ Jules Isaac εἶχαν φθάσει ἀπὸ ἀπόλυτο καὶ τὸ αἰώνιο στίς προσωπικὲς τους σχέσεις.

Ἐφθασε τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Ἀπὸ τοὺς τέσσερις πού εἶχαν ὀδηγηθεῖ στὰ στρατόπεδα, μόνον ὁ μικρότερος γιὸς του ἐπέστρεψε. Τὸ χειρόγραφο δὲν εἶχε ἀκόμα τελειώσει. Ἐπρόκειτο μήπως ὁ Jules Isaac νὰ χάσει τὴν πίστη του ἀπὸ τὴν ἐπιρροή αὐτῆς τῆς τρομερῆς ἀποκαλύψεως; «Φρικτὴ ἀλήθεια. Φρικτὴ. Ἀνυπόφορη. Μὲ κατεβάζει στὴν κατάσταση ἐνὸς ζωντανοῦ νεκροῦ... Δὲν ὑπάρχει ἄλλη διέξοδος; ἢ νὰ ἀποσπασθῶ ἀπ' αὐτὸ ἢ νὰ χαθῶ... Εἶχα καθῆκον νὰ ἐκπληρώσω, καὶ ἐξ' αἰτίας τοῦ τελευταίου μηνύματος αὐτὸ τὸ καθῆκον ἐγίνε μιά ἱερὴ ἀποστολή. Ἐχω προσκολληθεῖ σ' αὐτὸ ἀπελπισμένα». Τὸ 1947 ὁ Jules Isaac ἔδωσε στὸν ἐκδότῃ τὸ χειρόγραφο: «Ἰησοῦς καὶ Ἰσραήλ».

Ἡ ἐπίδραση τοῦ βιβλίου «Ἰησοῦς καὶ Ἰσραήλ» στὸ σύγχρονο Χριστιανισμὸ

Ὅ,τι ἀκολούθησε εἶναι γνωστὸ. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ παρατηρήσουμε τὴν πρώτη διεθνὴ ἀπὴχηση. Ἐκεῖνον τὸ ἴδιο ἔτος, τὸ 1947, ἀπὸ τὸ «Ἰησοῦς καὶ Ἰσραήλ» ἀναφάνηκαν τὰ Δέκα Σημεῖα τοῦ Seelisberg. Τὸ 1949 ὁ Jules Isaac θὰ παρουσιαστῇ στὸν Πάπα Πίο τὸν 12ο μὲ τὸ βιβλίο του καὶ τὰ Δέκα Σημεῖα. Ὑποστηρίζει ὅτι ἡ νέα μετάφραση τῶν «Ἀπιστῶν Ἑβραίων» (Perfidis Judaeis) εἶναι ἀπαράδεκτη, ὅπως ἐπίσης ὅτι οἱ Καθολικοὶ δὲν γονατίζουν γιὰ τοὺς Ἑβραίους στὴ λειτουργία τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς. Τὸ γονάτισμα αὐτὸ ξανακαθιερώνεται τὸ 1955 καὶ τὸ 1958 ὁ Πάπας Ἰωάννης ὁ 23ος ἐξαλείφει τὴ λέξη «Ἀπιστοι» μὲ μιά μολυβιά.

Πολὺ ἐνθαρρυνμένος ὁ Isaac ἐπαινεῖ τὸν Πάπα σὲ μιά διάλεξη στὴ Σορβόνην τὸ 1959. Ἡ διάλεξη ἐκδόθηκε στὴ Γαλλία τὸν ἐπόμενο χρόνο καὶ μεταφράστηκε στὰ ἀγγλικά ἀπὸ τὸν δρ. καὶ τὴν Κα James Parkes μὲ τὸν τίτλο: «Ἐχει ὁ Ἀντισιμιτισμὸς ρίζες στὸ Χριστιανισμὸ;» Μιά ἀμερικάνικη ἔκδοση κυκλοφόρησε τὸ 1961 ἀπὸ τὴν Ἑθνικὴ Συνδιάσκεψη Χριστιανῶν καὶ Ἑβραίων, μὲ πρόλογο τοῦ Καρδινάλιου Cushing καὶ ἕνα εἰσαγωγικὸ δοκίμιο τοῦ δρ. Bernhard Olson. Τὸ 1961 ἐπίσης ὁ Jules Isaac ἐμπιστεύθηκε στὸν Αἰδεσ. Charles Westphal τὸ μῆνυμα γιὰ τὴ συνάντηση τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν στὸ Νέο Δελχί καὶ ὅπως γνωρίζετε, ἡ ἀπόφαση πού πάρθηκε ἐκεῖ ἀντικατοπτρίζει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Προτεσταντῶν γιὰ τὶς ἑβραϊο-χριστιανικὲς σχέσεις.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Jules Isaac συνέχισε νὰ γράφει καὶ κυρίως νὰ ἀγωνίζεται «Pro veritate pugnat». Τὸ 1953 ἐκδίδει τὴν «Τελικὴ Ἀπόφαση», τὸ 1956 τὴ

«Γέννηση τοῦ Ἀντισιμιτισμοῦ», τὸ 1959 τὶς «Ἐμπειρίες τῆς ζωῆς μου» καὶ πολλὰ ἄρθρα σὲ διάφορα περιοδικά. Τὸ τελευταῖο του βιβλίο, τὸ 1962, «Ἡ Διδασκαλία τῆς Περιφρόνησης» γράφτηκε μετὰ τὴν ἀξιωμαθὴν ἐπίσκεψή του στὸν Πάπα Ἰωάννη 23ο.

Ὁ Jules Isaac μοῦ εἶπε γιὰ τὴν ἀγωνία του ὅσο περίμενε γιὰ νὰ μπεῖ στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Πάπα. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ μεταφέρει σὲ τόσο σύντομο χρονικὸ διάστημα, τὰ μαρτύρια χιλίων ἐτῶν τῶν Ἑβραίων στὰ χέρια τῶν Χριστιανῶν; Αὐτὴ ἡ μνήμη καὶ ἡ μνήμη τοῦ Ἀουσβιτς τὸν γέμιζαν μὲ φόβο γιὰ τὴν ἀνικανότητά του αὐτῇ. Ὅλοι γνωρίζουμε ὅτι ὁ ἀγωνιστὴς ἔκανε τὴν πρόταση καὶ ὁ Πάπας Ἰωάννης 23ος δέχτηκε τὴν πρότασή του νὰ σχηματισθεῖ μιά Ἐπιτροπὴ στὸ Συμβούλιο γιὰ τὴν ἀναθεώρηση τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς Ἑβραίους. Ἦταν ἤδη ἄρρωστος ὅταν ἐπισκέφθηκε τὸν Πάπα καὶ πέθανε τὸ 1963 πρὶν ἀπὸ τὴ Διακήρυξη τοῦ Βατικανοῦ γιὰ τοὺς Ἑβραίους, τὸ 1965.

Ἄν καὶ δὲν ἦταν τελείως ἱκανοποιητικὴ αὐτὴ ἡ Διακήρυξη, ὅμως σημείωσε ἕνα σημεῖο χωρὶς ἐπιστροφή στίς ἀπόψεις τῶν Καθολικῶν γιὰ τοὺς Ἑβραίους. Ἦταν ἡ πρώτη φορά, μετὰ ἀπὸ 2.000 χρόνια, πού ἔσπασε τὸ ἀδιέξοδο σ' αὐτές τὶς σχέσεις. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, σιγά-σιγά, πολὺ σιγὰ γιὰ μερικοὺς ἀπὸ μᾶς, προχωρήσαμε. Οἱ κατηχήσεις ἀναθεωρήθηκαν καὶ ἀναθεωροῦνται ἀκόμη. Μιά ἐπιτροπὴ ἐπιστημόνων γιὰ τὶς σχέσεις τῶν Καθολικῶν μὲ τοὺς Ἑβραίους δημιουργήθηκε στὴ Ρώμη. Τὸ 1973 ἡ Διακήρυξη τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Γάλλων Ἐπισκόπων καθιέρωσε μιά νέα κατανόηση στίς σχέσεις Ἑβραίων καὶ Χριστιανῶν. Ἡ Διακήρυξη τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ 1975 ἔκανε δυνατό ν' ἀρχίσει ἡ ἐργασία ἀναθεωρήσεως τῶν ἀρχαίων.

Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε τὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες, ὅπου σπουδαία δουλειὰ ἔχει γίνει ἀπὸ ὀργανισμούς, ὅπως ἡ Ἑθνικὴ Συνδιάσκεψη Χριστιανῶν καὶ Ἑβραίων, Anti - Defamation League τῆς Μπενέ - Μπερίτ καὶ ἡ American Jewish Committee. Παρ' ὅλο ὅμως αὐτὴ τὴν σπουδαία ἐργασία ὅταν ὁ Jules Isaac μοῦ ἐμπιστεύθηκε τὴ δημοσίευση τῶν ἐργασιῶν του στίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες μοῦ πῆρε δέκα χρόνια γιὰ νὰ καταφέρω νὰ ἐπιτύχω ἕνα συμβόλαιο γιὰ τὸ βιβλίο του «Ἰησοῦς καὶ Ἰσραήλ» καὶ εἴκοσι χρόνια γιὰ νὰ δημοσιευθεῖ. Ἡ καθυστέρηση ὀφειλόταν στὴν ἀποψη ἐκείνων πού ὑποστήριζαν ὅτι «δὲν ὑπάρχει ἀντισιμιτισμὸς στίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες». Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ τόπος οὔτε ὁ χρόνος γιὰ νὰ ἐκθέσω αὐτὴ τὴν πλάνη. Εἶναι ἀρκετὸ νὰ ποῦμε ὅτι ἐγίνε μεγάλη πρόοδος, μεγαλύτερη ἀπ' ὅ,τι στὴν Εὐρώπη. Θὰ σημειώσω μόνον μερικές περιπτώσεις ὅπως Ἑβραῖοι ἱερεῖς σὲ Καθολικά Κολλέγια, διδασκαλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπὸ Ἑβραίους σὲ Καθολικά Σχολεῖα, ἀνταλλαγὴ ἀμβώνων μεταξύ συναγωγῶν καὶ ἐκκλησιῶν, ἐπιλογὲς κομματιῶν ἀπ' τὴν Παλιὰ Διαθήκη μὲ κοινὸ σχολιασμὸ Ἑβραίων καὶ Χριστιανῶν κλπ.

Σ' ὅλα αὐτὰ φαίνεται ἡ ἐπιρροή τοῦ Jules Isaac. Ἐξέχοντες ἄνθρωποι, ὅπως ὁ Gregory Baum καὶ ὁ Edward Flannery, εἶδαν τὸ φῶς ἀπὸ τὰ βιβλία του. Γι-

νεται άναφορά γι' αυτόν σ' όλες τις συγκεντρώσεις 'Αμερικανών μέ θέμα τις έβραιο - χριστιανικές σχέσεις καί περιλαμβάνεται σ' όλες τις έκδόσεις παρομοίων θεμάτων. 'Η American Jewish Committee παράθεσε ένα εξαιρετικό συμπόσιο στη Νέα 'Υόρκη γιά τήν έκδοση του «'Ιησοῦς καί 'Ισραήλ».

Τελικά, σάν πρόεδρος τής 'Εβραιο - Χριστιανικής Φιλίας στη Γαλλία, αισθάνομαι ότι πρέπει νά μιλήσω γιά τήν 'Ιδρυση της από τόν Jules Isaac, τό 1948. Νεώτερη από τή βρετανική άδελφή της, πού οι πηγές της πηγαίνουν πίσω στην πρωτοποριακή εργασία του Αϊδ. James Parkes τό 1925 καί του Αϊδ. William Simpson τό 1928, άν καί είμαστε οι παλαιότεροι σ' αυτή τήν 'Ηπειρο. Τό 1942 ή Χριστιανική Φιλία τής Λυών ιδρύθηκε γιά τή σωτηρία των 'Εβραίων, τήν όποία ό Isaac ξνασργάνωσε σάν Φιλία 'Εβραιο - Χριστιανική.

‘Η αναζήτηση τής αλήθειας

‘Ετσι στό τέλος τής καριέρας τό ενδιαφέρον του ήταν τό ίδιο όπως καί στην άρχή: ‘Η αλήθεια. ‘Η αλήθεια στις σχέσεις δασκάλου καί μαθητών, ή αλήθεια στά δικαστήρια (υπόθεση Dreyfus), ή αλήθεια στην ιστορία (εύθύνες των έμπολέμων στον πόλεμο του 1914—18, άπόπειρες νά γραφτούν βιβλία ιστορίας μέ τή συνεργασία Γερμανών Ιστορικών), καί τελικά ή αλήθεια γιά νά τελειώσει ή από 2.000 χρόνια τραγωδία των έβραιο - χριστιανικών σχέσεων.

Οι μελλοντικές γενιές θά θυμούνται πιθανόν καλύτερα αυτό γιά τόν Jules Isaac, τήν τελευταία του δηλαδή προσπάθεια μέ τή θεαματική επίσκεψή του, πού δημιούργησε εποχή, στον Πάπα 'Ιωάννη τόν 23ο. ‘Επίσης υπάρχει μία βασική ένότητα στη ζωή του Isaac: ή άφοσίωσή του στην αλήθεια φωτίζει τις διάφορες συναντήσεις του στην πορεία του πού γίνεται μία συνεχής κι άνοδική (αίγια). «Σέ τελευταία άνάλυση», ρωτά ό Isaac «τί άλλο είναι ή πορεία προς τό φώς παρά πορεία προς τό Θεό;»

■ Αυτή ή άναφορά του προς τό Θεό τόν κάνει ένα θρησκευόμενο άνθρωπο; Σίγουρα όχι, μέ τήν έννοια του νά άνήκει σέ μία συναγωγή ή έκκλησία. Καί έπειδή σώθηκε από Χριστιανούς κατά τούς Χιτλερικούς διωγμούς, ό Isaac μπορεί γιά μία στιγμή νά σκέφτηκε νά γίνει Χριστιανός. ‘Αλλά άν αυτό έγινε δέν ήταν παρά μία περαστική σκέψη. Καθώς έρευνούσε όλο καί πιό βαθιά στην εξέλιξη του είδωλολατρικού καί χριστιανικού άντισημιτισμού, αισθάνθηκε πολύ κοντά σ' αυτό πού αυτός όνόμαζε «αύστηρό μονοθεϊσμό του 'Ισραήλ». Μέ φανερή ικανοποίηση μου έδειξε τή νέα του ικανότητα νά λέει τό Shema πού του είχε διδάξει ένας Ραββίνος. ‘Αλλά δέν μπορούσε νά προχωρήσει πιό πέρα. Δέν μπορούσε καί δέν ήθελε. Γιατί; Είχε βρεί καί είχε ζήσει τό ουσιώδες. Καθώς έλεγε στον έαυτό του: «'Ο Θεός. Αυτός είναι ή διαρκής επανάσταση μέσα στον άνθρωπο. ‘Η επανάσταση τής ψυχής. “Όλα τ’ άλλα ακολουθούν».

‘Όλα τά άλλα άκολούθησαν κι άκόμα άκολουθούν. Αύριο ό πατήρ Duruy θά μάς μιλήσει γιά τόν Jules Isaac και τό έργο μετά απ' αυτόν. ‘Η κάθαρση τής

χριστιανικής διδασκαλίας όσον άφορά τούς 'Εβραίους δέν συμπληρώθηκε άκόμα. Περιμένουμε πάντα τήν έπίσημη έκφραση τής «Teshuva» (Μετάνοιας) έκ μέρους τής Ρώμης καί μία θεολογία των έβραιοχριστιανικών σχέσεων. ‘Ο άντισιωνισμός, πού είναι εύμετάβλητος άντισημιτισμός, έχει εξαπλωθεί σ' όλον τόν κόσμο. ‘Ακόμα πολλοί Χριστιανοί ευαίσθητοι στον άγώνα των μή προνομιούχων λαών, είναι τυφλωμένοι όταν πρόκειται γιά τούς 'Εβραίους καί τό 'Ισραήλ. Σάν Χριστιανοί θά έπρεπε νά άντιληφθούν αυτή τήν άλλη διάσταση, αυτή τή μοναδικότητα του έβραϊκού λαού, πού κάνει έπιτακτικό τό νά προχωρούν οι Χριστιανοί καί οι 'Εβραίοι χέρι μέ χέρι, όχι μόνο γιά χάρη των άμοιβών σχέσεων τους, αλλά τουλάχιστον γιά χάρη όλου του πεπωμένου των ανθρώπων. Καθώς ό κόσμος μας έκσφενδονίζεται όλοένα καί πιό γρήγορα προς τό επόμενο βήμα τής ανθρωπίνης εξέλιξης είναι έπιτακτικό ότι έμεις, 'Εβραίοι καί Χριστιανοί, θάπρεπε μαζί νά κρατήσουμε καί νά ζήσουμε μέ τις άξίες πού χωρίς αυτές ή ανθρωπότητα σίγουρα θά χανόταν.

Τό νά διατηρεί κάποιος αυτές τις άρχές, όπως τό έκανε ό Jules Isaac, είναι όπως μάς θυμίζει ό ίδιος, μία πράξη πίστewς προς τήν υπέρτατη δύναμη τής 'Αλήθειας στην επικράτηση πάνω στις δυνάμεις του σκότους.

Διά μέσου των έτών, μερικά γεγονότα στη ζωή των ανθρώπων, έχουν διατηρήσει μία παντοτινά καινούργια καί άποτελεσματική έκκληση. Γιά παράδειγμα, κάθε χρόνο ή “Εξοδος κατά τό Πάσχα. ‘Επίσης, λίγοι άνθρωποι παρέμειναν παρόντες άφού έπαψαν νά καταλαμβάνουν ένα όρατό διάστημα. Μπορώ νά πω ότι αυτή είναι ή περίπτωση μέ τόν 'Ιησοῦ. Σέ μία άλλη κατηγορία άλλα πάντα μ' αυτή τή δημιουργική δύναμη, θάβοζα τόν Γιόχαν Σεμπάστιαν Μπάχ. ‘Ετσι ή μνήμη δέν είναι πιά μία ένθύμηση του παρελθόντος αλλά μία παρουσία πού συνεχίζεται γιά πάντα. ‘Ετσι συμβαίνει μέ τόν Jules Isaac. ‘Εξακολουθεί νά μάς καλεϊ, νά μάς προκαλεϊ, νά μάς ζητά νά προχωρήσουμε κι άλλο. Μ' ένα προφητικό τρόπο τό προέβλεψε, όταν τό 1932 έγραψε στη διαθήκη του:

«Πρίν από τό σωματικό χωρισμό

σας μιλάω, φίλοι μου,

έγώ, αυτός πού ήμουν ό Jules Isaac

καί πού σας ζητώ:

όχι άχρηστη λύπη

ας μέ γνωρίσουν οι καρδιές σας,

κι ας μέ συγχωρήσουν,

καί ας μέ θυμάστε,

ας μέ θυμάστε ήσυχα.

‘Ας μείνει σέ σας ό,τι ήταν καθαρό μέσα μου.

Γιεία σας.

Γυρίστε στη ζωή, χωρίς έμένα —

κι όμως μαζί μου».

Πράγματι ό Jules Isaac είναι μαζί μας.

Βλ. άρθρο γιά τήν προσωπικότητα καί τή συμβολή στο διάλογο Χριστιανισμού — 'Εβραϊσμού του Αϊδ. άρ. James Parkes στα «ΧΡΟΝΙΚΑ», τεύχος 3 (Νοέμβριος 1977) καί τεύχος 43 (Νοέμβριος 1981).

עץ חיים היא

**Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...
(Παροιμ. 3:18)**